O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O`RTA MAXSUS TA`LIM VAZIRLIGI
QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI
INGLIZ TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

Sultonova Maftunaning
"5220100 filologiya(ingliz tili)" ta`lim yo`nalishi bo`yicha bakalavr darajasini olish uchun

Hozirgi zamon ingliz tilida son so'z turkumi
mavzusida yozgan

BITIRUV MALAKAVIY ISHI

Ilmiy rahbar : o'qit.Avlayeva S.B.

"Himoyaga tavsiya etildi"
Xorijiy tillar fakulteti
dekani _____ dots. Y.Hamraeva
"_____"_____ 2017 yil

2017 yil

Mundarija:

KIRISH ……..……....3-4

I BOB. Hozirgi zamon ingliz tilida so’z turkumlari

1.1. So’z turkumlari haqida umumiy ma’lumot……..…….....5

1.2 Son haqida umumiy ma’lumot, sonning tuzilishiga ko’ra turlari …….....16

1.3 Sonlarning morfologik belgilariga ko’ra turlari ……..…….....20

1.4 Ingliz tilida sonlarning kelib chiqish tarixi …….....31

II BOB. Sonlarining grammatik xususiyatlari

2.1. Ingliz tilida sonlarning sintaktik xususiyatlari ……..….....36

2.2. Ingliz tilida sonlarning sintaktik-semantik tahlili .....…….....43

2.3. O’zbek va ingliz tillarida bir sonining alohida xususiyatlari.....51

XULOSA.....58

Foydalailgan adabiyotlar

Ilmiy adabiyotlar.....61

Badiiy adabiyotlar.....62

KIRISH

Respublikamiz mustaqillikni qo'lga kiritgach, o'z yo'lini, rivojlanish dasturini mamlakatning o'ziga xosligi, tarixi, madaniyati hamda rivojlangan davlatlar tajribasidan foydalangan holda belgilab oldi. Ammo boshqa yangi mustaqil davlatlar singari darhol mavjud tuzumdan voz kechib, "shok terapiyasi" yoki boshqa bir qator "tez rivojlanish dasturlari"ni tanlamadi. Buning tog'riligini vaqtning o'zi isbot etdi. Mamlakatimiz mavjud tizimni sekinlik bilan isloh etib, bozor iqtisodiyotiga bosqichma bosqich o'tish yo'lini tanladi. Birinchi prezidentimiz I.A.Karimov tomonidan ishlab chiqilgan bu dastur rivojlanishning "O'zbek modeli" deya butun dunyoda e'tirof etildi va xalq farovonligi, yurt tinchligiga o'z hissasini qo'shdi va qo'shmoqda. Bunday islohotlar nafaqat iqtisodiy-siyosiy sohada balki ta'lim sohasida ham olib borildi. Kril alifbosidan yangi o'zbek alifbosiga o'tildi. Maktab darsliklari o'z madaniyatimiz va ma'naviyatimiz asosida, so'ngi fan bilimlarini o'z ichiga olgan holda qayta ishlab chiqildi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"[1] qabul qilindi. Shu asosda litsey, kollijlar barpo etildi. Ta'lim sohasida boshqa qator ishlar qilindi va qilinmoqda. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda ingliz tili xalqaro aloqalar tiliga aylandi. O'zbekiston jahon hamjamiyatiga integratsiyalasharkan, mamlakatda ham ingliz tilining ahamiyati oshib bormoqda. Shuningdek xalqaro tarmoq (internet) materiallarini, ko'plab fan-texnika yangiliklarini ingliz tilida topish mumkin. Biz ingliz tilini nafaqat mamlakatimiz rivojiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan fan texnika yangiliklari, xalqaro muloqot uchun o'rganamiz balki mamlakatimiz tarixi, buyuk ajdodlarimiz haqida ma'lumot berish, an'analarimiz, madaniyatimizni targ'ib qilish uchun ham o'rganishimiz zaruratga aylandi. Shu sababli ingliz tilining ta'lim sohasida ahamiyati oshdi. Mamlakatimizda O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunini hamda "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirish doirasida chet tillarga o'qitishning kompleks tizimi, ya'ni uyg'un kamol topgan, o'qimishli, zamonaviy fikrlovchi yosh avlodni shakllantirishga, respublikaning jahon hamjamiyatiga

[1] I.A.Karimov "O'zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida". T.-O'zbekiston. 2013

yanada integratsiyalashuviga yo‘naltirilgan tizim yaratildi. “Mustaqillik yillarida 51,7 ming nafardan ziyod chet tillar o‘qituvchilari tayyorlandi, umumta’lim maktablarining 5-9 sinflari uchun ingliz, nemis va fransuz tillari bo‘yicha multimedia darsliklari, boshlang‘ich sinflarda ingliz tilini o‘rganish bo‘yicha elektron resurslar tayyorlandi, umumta’lim maktablarida, kasb-hunar kollejlari va akademik litseylarda 5 mingdan ko‘proq lingafon kabinetlari jihozlandi.” Zamonaviy pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda o‘qitishning ilg‘or uslublarini joriy etish yo‘li bilan, o‘sib kelayotgan yosh avlodni chet tillarga o‘qitish, shu tillarda erkin so‘zlasha oladigan mutaxassislarni tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish hamda buning negizida, ularning jahon sivilizatsiyasi yutuqlari hamda dunyo axborot resurslaridan keng ko‘lamda foydalanishlari, xalqaro hamkorlik va muloqotni rivojlantirishlari uchun shart-sharoit va imkoniyatlar yaratish maqsadida birinchi prezidentimiz I. A. Karimov tomonidan 2012-yil dekabr oyida “Chet tillarni o‘rganish tizimini yanada takomillashtirish chora tadbirlari to‘g‘risida”gi Prezident Qarori qabul qilindi.

Yurtimizda barcha rivojlangan davlatlar qatori ilm-fan rivoji va taraqqioyotiga katta e’tibor qaratilmoqda. Buning isboti sifatida prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev tomonidan joriy yilda qabul qilingan ”O’rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”, ”Toshkent axborot texnologiyalari universitetining faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarorlarini aytib o’tish joizdir. Aytib o’tilgan birinchi qarordan maqsad akademik litseylarda o’quv jarayoni sifati va samaradorligini tubdan oshirish, eng qobiliyatli talabalarni akadem litseylarda jamlash, umumta’lim maktablari bitiruvchilarining tanlangan kasblar va mutaxassisliklarni egallashga bo’lgan ehtiyojini qondirish uchun shart-sharoitlarni kengaytirish maqsadida qaul qilindi. Ikkinchi qaror ijrosi sifatida iqtidorli talabalar uchun Muhammad al-Xorazmiy nomidagi stipendiyani joriy etish, iqtidorli talabalar, yosh olimlar va professor-o’qituvchilarning istiqbolli ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari va ilmiy maqolalari davriy ravishda e’lon qilib boriladigan

”Muhammad al-Xorazmiy avlodlari” nomli ilmiy jurnalini ta’sis etish tavsiya qilingan.

Yoshlarga berilayotgan ta’lim tarbiyaga, ayniqsa oliy ta’limda berilayotgan ta’limga qaratilayotgan e’tibor 2017 yil 20 aprelda qabul qilingan ”Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida[2]”gi qarorda ham o’z aksini topgan. Ushbu qarorda oliy ta’lim tizimini kelgusida yanada takomillashtirish kompleks rivojlantirish bo’yicha eng muhim vazifalar belgilangan.

Barkamol avlod tarbiyasi, intellektual salohiyatini yuksaltirish vazifasi so’zsiz, ilmu-fan taraqqiyoti bilan bog’liqdir. Bu, albatta, gumanitar fanlarning ajralmas qismi bo’lgan tilshunoslikka ham oiddir. Mamlakatimizda keyingi yillarda xorijiy tillar, ayniqsa, ingliz tilining tizimi, muloqot qoidalarini ilmiy va amaliy tadqiq qilish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Zotan, zamonaviy tilshunoslik uchun lisoniy hodisalarni sintetik yondashuv asosida, ularning ko’p jihatli xususiyatlarini tizimli ravishda, nutqiy muloqot sharoitida bevosita va bilvosita namoyon bo’lishini ta’minlovchi asosiy omillarini inobatga olgan holda tadqiq qilish amaliyoti keng o’rin egallamoqda. Til birliklarining bunday keng qamrovli o’rganilishi ularning tub mohiyatini batafsil aniqlash bilan bir qatorda, har bir hodisaning alohida jihatlari, tizimda tutgan o’ziga xos o’rnini belgilash imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi. Hozirgi zamon ingliz tili grammatikasi strukturasiga asosan tillar o’z grammatik strukturasiga ko’ra sintetik va analitik bo’ladi. Biroq bu grammatik jihatlar hamma tillar uchun xos emas. Har bir tilning o’z grammatik xususiyatlari va funksiyalari mavjud.

Tilshunos olimlarning nuqtai nazarlariga ko’ra, so’z turkumlari va ularning gapdagi vazifalari turlichadir. So’z turkumlari bir biridan ma’no va funksiyalari bilan farq qiladi. Shu sababli mazkur Bitiruv Malakaviy ishimda mustaqil so’z turkumi bo’lgan sonni uning gapdagi o’rni va funksiyasini, uning leksik xususiyatlarini imkon qadar o’rganib chiqdik, hamda prof. A.M.Muxin

[2] “Xalq so’zi” gazetasi 2017 y 21 aprel soni

nazariyasiga asosan ilmiy tadqiqot qilishga urinib ko'rdik. Chunki sonlarga oid har xil muammolar majud, asosan ularning gapdagi sintaktik-semantik funksiyalari turlichadir. O'zbek, rus va ingliz lingvist olimlari sonlar haqida turli bir-biriga qarama-qarshi fikrlar bildirishgan.

Bitiruv malakaviy ishining maqsadi. Mazkur bitiruv malakaviy ishining maqsadi sonlarning gapdagi o'rni va vazifalarini misollar yordamida imkon qadar o'rganib chiqish, sonlarni sintaktik komponent sifatida prof.A.M.Muxin nazariyasiga asoslanib, ularni gapdagi ishtirokiga ko'ra sintaktik-semantik analiz qilish. Sonlarni sintaktik-semantik analiz qilishda ingliz yozuvchilarining asl asarlaridan foydalanildi va ularning gapda turli sintaktik-semantik ma'nolarda kelganligini lingvistik eksperiment metodlari orqali isbotlashdan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining obyekti. Mazkur bitiruv malakaviy ishining obyekti sifatida hozirgi zamon ingliz tilida sonlar va ularning gapdagi funksiyalarini an'anaviy bosh va ikkinchi darajali bo'laklar nazariyasi hamda prof.A.M.Muxin nazariyasiga binoan son so'z turkumining sintaktik-semantik tahlilini o'rganishdir.

Bitiruv malakaviy ishining ilmiyligi va amaliy ahamiyati. Yuqorida aytib o'tilganidek, hozirgi zamon ingli tilida son so'z turkumini mustaqil so'z turkumi sifatida o'rganib chiqish, gapdagi funksiyalarini o'rganish, hamda prof.A.M.Muxin nazariyasiga binoan son so'z turkumining sintaktik va sintaktik-semantik tahlilini o'rganish orqali ularning turli sintaktik-semantik ma'nolarini ifodalashini kasb etishi BMIning ilmiyligini tashkil etadi. Mazkur bitiruv malakaviy ishining ilmiy-nazariy xulosalari ingliz tilining nazariy va amaliy grammatikasi fanlari uchun ilmiy qiymatga ega bo'lib, son so'z turkumi mavzusida ilmiy maqolalar yozishda, ingliz tili grammatikasidan shu mavzuda amaliy mashg'ulotlar o'tishda foydalanish mumkin.

Bitiruv malakaviy ishining tuzilishi. Bitiruv malakaviy ishi kirish, ikki bob, xulosa va foydalanilgan adabiyotlar ro'yxatidan iborat.

Bitiruv malakaviy ishining kirish qismida ishning dolzarbligi, maqsadi va vazifalari, obyekti, ilmiyligi va amaliy ahamiyati bayon qilingan.

I Bobda hozirgi zamon ingliz tilidagi so’z turkumlari va ularning klassifikasiyalarining asosiy prinsiplari va son so’z turkumi haqida umumiy ma’lumot, ularning ma’nosiga turlari bayon etilgan.

So’z turkumlarining mohiyati, turlariga oid tilshunos olimlarning nazariy fikrlari va qarashlari bayon etilgan. Bundan tashqari son so’z turkumi haqida va ularning anglatgan ma’nolari va grammatik belgilariga ko’ra turlari haqida batafsil to’xtalib o’tilgan

II Bobda Son so’z turkumining gap strukturasidagi sintaktik vazifalari hamda sintaktik – semantik belgilari, bir so’zining qo’shimcha ma’nolari misollar yordamida tahlil qilingan.

Tadqiqot natijasida hosil qilingan fikrlar xulosada umumiylashtirilgan.

Ushbu bitiruv malakaviy ishi betdan iborat bo’lib, ishning oxirida foydalanilgan ilmiy va badiiy adabiyotlar, lug’atlar ro’yxati berilgan.

I BOB Hozirgi zamon ingliz tilida so’z turkumlari

1.1 So’z turkumlari haqida umumiy ma’lumot

So’z turkumlari muammosi ham umumiy lingvistika nazariyasi, ham alohida tillar analizida katta qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. So’zlarni guruhlarga bo’lishda ularning ham leksik, ham grammatik formalari hisobga olinganligi uchun so’z turkumlari so’zlarning leksik grammatik razryadlari ham deyiladi.Masalan, ot turkumiga kiruvchi so’zlarning hammasi predmet nomini bildirib keladi. Ammo shuni qayd etish kerakki, hamma oylarning predmet bo’lishi shart emas. Ayrim so’zlar predmetni bildirmasada, baribir predmet o’rnida ishlatiladi. Masalan, ingliz tilidagi love-sevgi, joy-quvonch o’zbek tilidagi do’stlik, baxt va hakozalardir.Har bir so’z turkumiga mansub so’zlarning oziga xos morfologik formalari bo’lib, u formalar morfologik paradikmalarni tashkil qiladi. Masalan ingliz tilidagi otga qo’shilgan –s qoshimchasi son kategoriyasini, fe’ldagi –ed qo’shimchasi esa zamon kategoriyasini anglatadi. Bundan tashqari, har bir so’z turkumiga kiruvchi so’zlar gapda ma’lum bir sintaktik vazifani ham bajarib keladi. Masalan, ot asosan ega, to’ldiruvchi, kesimning predikativ qismi vazifasida, sifat aniqlovchi, kesimning predikativ qismi fazifasida, fe’l asosan gapning kesimi, ravish hol vazifasida keladi. Ikki va undan ortiq so’z turkumi gapda bir xil vazifani bajarib kelishi mumkin. Bu hozirgi ingliz tilidagi ot va fe’lda ayniqsa yaqqol ifodalanadi. Hozirgi ingliz tili morfologik ko’rsatkichga boy ema. Shuning uchun ham bir so’z turkumining formasi o’zining boshlang’ich formasi yoki o’z paradigmasining dastlabki formasida kelganida ikkinchi so’z turkumidan farq qilmasligi mumkin. Masalan: water, telephone, mistake so’zlari bir vaqtning o’zida ham ot, ham fe’l vazifasida keladi. So’z turkumlarining bir qismi yuqorida ko’rsatib o’tilgan har uchala xususiyatga ham ega bo’lishi, ayrimlari esa leksik ma’no va morfologik formaga ega bo’lsada, gapda mustaqil gap sifatida ishlatilmasligi mumkin. Shu munosabat bilan so’z turkumlari ikki qismga bo’linadi:

1. Mustaqil so’z turkumlari
2. Yordamchi so’z turkumlari.

Mustaqil so’z turkumlariga kiruvchi so’zlar leksik nuqtai nazardan mustaqil ma’noni ifodalab, boshqa so’zlar yordamisiz ham predmetlarni atab, miqdorini, belgisini qay darajada bajarilishini so’zlovchining o’z nutqi mazmuniga bo’lgan aloqasini ko’rsatadi. Mustaqil so’z turkumlari grammatik tomondan ma’lum grammatik kategoriyalar bilan bog’liq bo’lgan paradikmatik formalariga ega bo’lib, gapda ma’lum bir vazifani bajarib kelishi mumkin.

Yordamchi so’z turkumlariga gapda mustaqil maxsus ma’no anglatmay, mustaqil so’zlarni bir-biri bilan grammatik aloqaga kiritib, ular o’rtasidagi semantik, sintaktik munosabatni ko’rsatuvchi gap bo’lagi vazifasida qo’llanilmaydigan so’z turkumlariga kiradi. Yordamchi so’z turkumlariga gap tarkibida urg’u tushmaydi.Ingliz tilida tordamchi sozlarga asosan predloglar va bog’lovchilar, o’zbek tilida esa ko’makchi va bog’lovchilar kiradi.

Ot, sifat, olmoshlarning bir qismi ayrim ravishlar va fe’llar o’rganuvchi so’z turkumlarini, qolganlari esa o’zgarmaydigan so’z turkumlarini tashkil qiladi.

So’z turkumlari anglatgan leksik grammatik ma’nolari morfologik formasi yoki ma’lum paradigma yasashi, boshqa so’zlar bilan birika olishi, gapdagi vazifasi, ma’lum suffikslar vositasida yasalishi yoki derivatsion kontrastiga ko’ra guruhlarga ajratiladi.

1. Leksik grammatik ma’no deganda ma’lum so’z turkumiga kiritilgan har bir so’zning ham alohida ifodalagan konkret nominativ ma’nosi, ham umumlashgan grammatik ma’nosi tushuniladi.book, popular, government, peace kabi so’zlarning har biri alohida lug’aviy ma’noni anglatadi.Shu bilan birga ularning hammasi uchun umumiy bo’lgan predmetlik ma’nosi mabjud. Ko’rsatilgan har ikkala ma’no so’z turkumlarining asosiy me’zonlaridan biri hisoblanadi.

2. Morfologik forma. So’zlarning kategorial paradigmatik formalari bo’lib, grammatik ma’noni ifodalash uchun ishlatiladi.

Hozirgi ingliz tilida morfologik yoki kengroq qilib aytganda grammatik forma yo sintetik, yo analitik tarzda ifodalanishi mumkin:

a) Sintetik forma so’z shaklini yasovchi grammatik formalarini qo’shish yoki ichki fleksiya vositasida yasaladi. Masalan:

He works. U ishlaydi. He worked. U ishladi.

He knows many languages. U ko'p tillarni biladi.

Yuqoridagi gaplarda grammatik forma suffiksatsiya yordamida yasalgan, chunki grammatik formalar hisoblanuvchi –s(shaxs, son va zamon qo'shimchalari), -ed (o'tgan zamon formasini yasovchi qoshimcha), -(e)s (ko'plik son qo'shimchasi) so'z negiziga to'g'ridan to'g'ri agglyutinatsiya usulida qo'shilyapti. Ichki fleksiya so'zlarning o'zagidagi unlilarni o'zgartirish vositasida so'z formalari yoki grammatik kategoriyalar yasashdir. Masalan, I wrote a letter to my friend. (Men do'stimga xat yozdim). My sister has very beautiful teeth.(Singlimning tishlari juda chiroyli) gaplarida wrote (yozdim) fe'lining ichki fleksiya (ablaut) vositasida yasalgan. Hozirgi inglliz tilida ichki fleksiya juda keng qo'llanmasada, hamon o'z ifodasini yo'qotgani yo'q. Sintetik formalar qatorini ma'lum o'rinni turli so'z turkumlari uchun xos bo'lgan suppletiv formalar deb yuritiluvchi maxsus grammatik formalar egallaydi. Suppletivizm ma'lum grammatik kategoriyani turli o'zaklardan yasalgan formalar vositasida ifoda etilishidir. Masalan,

I – we (men - biz)

He, she, it – they (u - ular)

Good – better – best

(yaxshi-yaxshiroq – eng yaxshi)

"To go " fe'lining shakllari:

To go – went – gone

(ketmoq - ketdi)

b) Analitik forma ikki va undan ortiq so'zlarning o'zaro qo'shilishi vositasida yasalib, ulardan biri o'z leksik ma'nosini to'la saqlab qoladi. Qolganlari esa, faqat grammatik ma'nolarni anglatish uchungina ishlatiladi.

Har bir analitik formada ham leksik, ham grammatik formalar mavjud bolib, leksik element grammatik ma'no bilan qisman bog'liq bo'ladi. Masalan, perfekt kategoriyasini ifodalovchi analitik formada to have ko'makchi fe'li grammatik kategoriyani ifodalasa, asosiy fe'l leksik ma'noni va qisman grammatik ma'noni

ifodalaydi. Boshqa so'zlar bilan birikish deganda har bir so'z turkumining bir va ikki tomonlama ya'ni yo o'ng, yo chap tomondagi so'zlar bilan birika olish imkoniyati tushuniladi. So'zlarning gapdagi roli so'z turkumlarining o'ziga xos xususiyatini aniqlashdagi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayrim so'z turkumlari gapda gap bo'lagi vazofasida kelsa, ayrimlari bu vazifani bajara olmaydi. Shunga binoan, so'z turkumlari mustaqil so'z turkumlari (National parts of speech) va yordamchi so'z turkumlari (Structural parts of speech)ga bo'linadi. Ot, sifat, son, olmosh, ravish, fe'l, holat kategoriyasi va boshqalar mustaqil so'z turkumlari, predlog, bog'lovchi, artikl, ko'makchi va boshqalar yordamchi so'z turkumlari hisoblanadi.

Derevatsion konkret so'z turkumlarining ma'lum so'z yasovchi affikslar bilan birga ishlatilishiga bog'liq. Ma'lumki, yangi so'z yasalganda faqat yangi leksik birlik yasabgina qolmay, bir vaqtning o'zida yangi so'z turkumi ham yasaladi. Predlog (the Preposion) U.H.Hoshimovning "Ingliz tili grammatikasining normativ kursi " asarida mustaqil ma'no anglatmay, "ot" va olmosh va boshqa so'z turkumlarining ma'nolarini to'ldirib, ularning bir-birlariga, shuningdek ma'lum hodisaga ega bo'lgan munosabatini bildiruvchi yordamchi so'z turkumlari predloglar deyiladi[3]. So'z turkumi termini (rus, nemis, fransuz va boshqa tillarda ham shu nom bilan ataladi) juda mustahkam, hammaga ma'lum termin bo'lsada, bizning fikrimizcha bu juda to'g'ri emas. Masalan, fe'l boshqa so'zlardan faqat zamon kategoriyasi bor bo'lgani uchun farq qiladi. "live" so'zining o'tgan zamon shakli faqat "lived" bo'ladi degan javob bo'lishi muqarrar, lekin shu o'rinda "city" yoki "back" so'zining o'tgan zamon shakli nima bo'ladi deyish noo'rin, noto'g'ri savol bo'ladi. Chunki zamon kategoriyasi fe'lni boshqa so'zlardan ajratib turadigan asosiy xususiyatlaridan biridir.

Ingliz tilidagi barcha so'zlar anglatgan leksik-grammatik ma'nosi, morfologik formasi va ozaro sintaktik aloqaga kirishishi hamda gapdagi vazifasiga ko'ra ma'lum guruhlarga bo'linib, ular grammatikada so'z turkumlari deb yuritiladi. Ingliz tilidagi so'z turkumlarini turli olimlar turlicha talqin qiladilar.

[3] Hoshimov U.H., "Ingliz tili Grammatikasi" T., 1968

Masalan, Dioniskiy o'zidan avvalgi olimlarning fikriga tayanib, so'zlarni quyidagi sakkizta turkumga ajratadi[4]:

1.Ot,	5.Olmosh,
2.Fe'l,	6.Predlog,
3.Sifatdosh,	7.Ravish,
4.Artikl,	8.Bog'lovchi.

Tilshunoslar Dioniskiy va Diskolning kamchiliklarini ularning izdoshlari, ya'ni stoiklar to'ldirishdi. Grammatik kategoriyalarni takomillashtirish yo'lida stoiklar tomonidan quyidagi ishlar qilindi:

1.So'z turkumlari tushunchasiga aniqlik kiritildi.

2.Tilda ifodolovchi va ifodalanuvchi elementlar borligi ko'rsatildi.

3. Ot kategoriyasiga sredniy rod tushunchasi kiritildi.

So'z turkumlari haqidagi muammo umumiy tilshunoslik nazariyasida va har bir til tahlilida eng ko'p munozarali muammolardan biridir.

So'z turkumlarini tasnif qilish uch turdagi prinsipga asoslanadi:

1) ma'no

2) shakl

3) funksiya[5]

1) Ma'no deganda biz ma'lum bir guruhga kiruvchi hamma so'zlarning umumiy ma'nosini va mohiyatini tushunamiz.Masalan, "Ot" so'z turkumiga to'xtaladigan bo'lsak, "ot" so'z turkumining so'z sifatidagi struktural ma'nosini tashkil etadi.Xuddi shunday fe'l so'z turkumining so'z sifatidagi ma'nosi ish harakatni bildiradi.

2) So'z turkumining shakli deganda biror bir so'z turkumiga kiruvchi so'zlarning morfologik xarakteristikasi nazarda tutiladi.Shunday qilib "ot " so'z turkumi son kategoriyasi (birlik, ko'plik) bilan xarakterlansa, fe'l so'z turkumi zamon, mayl kabi kategoriyalar bilan xarakterlanadi. Predlog bog'lovchi kabi bir qator so'zlarning shakli o'zgarmasligi bilan xarakterlanadi.

---

[4] Bo'ronov J.B. "Ingliz tili va o'zbek tillari qiyosiy grammatikasi". T., 1973

[5] B.Ilyish "The structure of Modern English". Leningrad, 1971. 27-bet.

3) Funksiya deganda biz so'zning sintaktik xususiyatini tushunamiz, bu esa ikkiga bo'linadi:

1) uning boshqa so'zlar bilan birikishi

2) uning gapdagi vazifasi.

Birinchisi frazalar (so'z birikmasi), ikkinchisi gap strukturasiga bog'liq. Masalan, 1) write letters yoki write quickly. 2) fe'lning gap strukturasidagi kesim vazifasi.

Masalan, misol tariqasida fe'l so'z turkumiga oid so'zni olib qaraydigan bo'lsak, "fe'l" "ot" so'z turkumi bilan birikadi: "write letters", "discuss questions" va shu bilan birga fe'l so'z turkumi ravish bilan ham birikadi: "write quickly", "discuss seriously". Fe'l so'z turkumining gapdagi sintaktik funksiyasi kesimdir.

Ko'pchilik olimlar so'z turkumlarini morfologiyaning bir bo'lagi deb qarashadi, lekin shunga qaramay so'z turkumlarini sintaksisga bog'lab o'rganmaslik xato bo'ladi. Bu muammoga turli olimlar turlicha fikr bildirganlar.

Akademik A.A.Shaxmatovning fikricha, so'z turkumlari sintaksisda o'rganilishi kerak[6].Tilshunos olim B.Ilyish so'z turkumlari nazariyasini ba'zi sintaktik jihatlarini ham o'z ichiga olgan holda morfologiyaning asosiy qismi deb qaraydi[7].Tilshunos olim E.M.Gordon so'z turkumlariga quyidagicha to'xtalib o'tadi[8]: "Har bir tildagi mavjud so'zlar ma'lum so'z turkumlariga mansub bo'lib, har bir so'z turkumi o'z xususiyatiga ega . So'z turkumlari bir-biridan ma'nosi, formasi va gapdagi funksiyasiga ko'ra farq qiladi".

Butun dunyo tillarida so'z turkumlarining o'rni beqiyosdir. Barcha tillarda so'zlar turkumlarga ajratib o'rganiladi. J.Bo'ronov, M.Bo'ronova,[9] M.Toshboyevalar tomonidan yozilgan "Ingliz tili grammatikasi"da so'z turkumlari 14 da deb ko'rsatiladi:

1.Ot (Noun) 2. Sifat (The Adjective)

---

[6] A.A.Шахматов "Синтаксис русского языка" M., 1941.
[7] B.Ilyish "The structure of Modern English". Leningrad, 1971
[8] E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" M., 1974
[9] Bo'ronov J.B., M.Bo'ronova, M.Toshboyaev. "Ingliz tili Grammatikasi" T.1978, 5-bet.

3.Olmosh (The Pronoun) 4. Son (The Numeral)

5. Fe'l (the Verb)

6.Ravish (The Adverb)

7.Holat kategoriyasi (The category of State)

8.Modal so'zlar (The Modal words).

9. Predlog (The Preposition)

10. Yuklama (The Particle)

11.Bog'lovchi (The Conjunction)

12. Undov so'zlar (The Interjection)

13.Artikl (The Article)

14. Javob so'zlar (The Response Words)[10]

M.A.Ganshina esa so'z turkumlarini 13 ta deb ko'rsatadi.Ular quyidagilar: ot, sifat, olmosh, son, fe'l, ravish, predlog, bog'lovchi, artikl, yuklama, modal so'zlar, tasdiq va inkoq gaplar , undov so'zlar.

V.L.Kaushanskayaning "A Grammar of English language" asarida so'z turkumlari quyidagilarga ajratiladi: ot, sifat, olmosh, son, fe'l, ravish, holat kategoriyasi, modal so'zlar, undov so'zlar.

Yordamchi so'z turkumlari: Predlog, Bog'lovchi, Yuklama, Artikl.

Tilshunos olimlar K.N.Kachalova, E.E.Izrailevich[11]lar so'zlarni quyidagi belgilariga ko'ra so'z turkumlariga ajratishadi:

1) ma'nosiga ko'ra 2) gapdagi vazifasiga ko'ra

2) so'z yasash formasiga ko'ra 4) so'z o'zgarish formasiga ko'ra

Ingliz tilida so'z yasalish formasi va so'z o'zgarishi bir so'z turkumini boshqa so'z turkumidan ajratishda unchalik ahamiyat kasb etmaydi.Tilshunos olim K.N.Kachalova[12] so'z turkumlarini quyidagi so'z turkumlariga ajratadi: ot, sifat, son, olmosh, fe'l, ravish, predlog, bog'lovchi, undalma

[10] Ganshina M.A. va Voselevskaya, "English Grammar", Higher School Publish House, M.,1964.
[11] К.Н.Качалова, Е.Е.Израилович " Практическая грамматика английского языка" М., 1996.
[12] К.Н.Качалова, Е.Е.Израилович " Практическая грамматика английского языка" М., 1996.

K.N.Kachalova ot, sifat, son, olmosh, fe'l va ravishni ularning gapdagi predmetni , belgin, ish-harakatni va gapda ma'lum bir sintaktik funksiyani bajarganligi uchun mustaqil so'z turkumlariga ajratadi. Predlog, bog'lovchi va artiklni yordamchi so'z turkumlariga ajratadi. Undalmani Kachalova mustaqil so'z turkumiga ham, yordamchi so'z turkumiga ham kiritmaydi, chunki ular gapda hech qanday sintaktik funksiyani bajarmaydi.

Bundan tashqari tilshunos olim E.M.Gordon[13] so'zlarni 3 asosiy guruhga bo'ladi:1) mustaqil so'zlar 2) yordamchi so'zlar 3) mustaqil elementlar.

Mustaqil so'zlarning aniq leksik ma'nosi bo'lib, ular gapda mustaqil funksiyani bajaradilar. Demak, ular gapda gapning bosh bo'laklari bo'lib kelishi mumkin. Mustaqil so'zlarga fe'l, ot, sifat, son, olmosh va ravish so'z turkumlsriga kiruvchi so'zlar kiradi.

Yordamchi so'zlar mustaqil so'zlardan semantik jihatdan farq qiladi. Yordamchi so'zlar gapda biror bir funksiyani bajarmaydi.Lekin ular gapda so'zning ma'nosini aniqlaydi.Masalan, "the" yoki "a" artikllarini olib qaraydigan bo'lsak

a table	the table
stol (noma'lum)	stol (ma'lum)

Ingliz tilida artikl, yuklama, predlog va bog'lovchilar yordamchi so'z turkumlariga kiradi. Mustaqil elementlar turli ma'nolari bilan xarakterlanadi. Mustaqil elementlar gapda hech qanday sintaktik funksiyani bajarmaydi. Masalan, He **certainly** knows all about it. U **albatta** buni biladi.

Mustaqil elementlar ba'zan bittta gapni taskil qilishi ham mumkin. Masalan, Yes. No. Alas.

Mustaqil elementlarga E.M.Gordon[14] quyidagilarni kiritadi: 1.Modal so'zlar (Modal words) 2.His-hayajon so'zlar (Exclamatory words)

3.Tasdiq va inkor so'zlar.

[13] E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" M., 1974

[14] E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" M., 1974

1.2 Son so’z turkumi haqida umumiy ma’lumot, ularning tuzulishiga ko’ra turlari.

Sonlar mustaqil ma’noli tobe so’zlardan iborat bo’lib, predmetning miqdorini va tartibini ko’rsatadi, qancha?, necha?, nechanchi? kabi so’roqlarga javob bo’ladi. Son otga bog’lanib, uning sanog’ini miqdorini (ikki talaba, besh bola, o’nta daftar kabi), miqdorga bog’liq tartibini, darajasini (ikkinchi kurs, beshinchi uy kabi) va otga bog’lanmagan holda mavhum miqdor tushunchasining nomini (three and four is seven - uch bilan to’rt yetti bo’ladi, five multiple five is twenty five - besh karra besh yigirma besh kabi) bildiradi.

Sonlar harf bilan yoziladi (besh, o’n, o’n to’qqiz, ikkinchi, yettinchi) yoki arab raqami bilan (5, 10, 14, 19, 2-, 7-), rim raqami bilan (V, X, XIV, XIX) ko’rsatiladi.

«Predmetlarning sanog’i va aniq miqdori uchun ishlatiladigan so’z» sonning so’z turkumi sifatidagi umumiy grammatik ma’nosidir. Sanaladigan predmetlar uchun ishlatilganda ularning sanoq va miqdorini anglatadi. Son so’z turkumi sifatida predmet ifodalovchilari bilan munosabatga kirishib, shu jihati bilan sifat va ravish turkumiga yaqin turadi. Biroq aniq miqdor bildiruvchi bu so’zlar predmetlarning noaniq miqdorini bildiruvchi *oz, ko’p, mo’l* kabi sifatlardan ajralib turadi. Sifatlar raqam bilan ifodalanmaydi. Son esa noaniq miqdorni bildirganda ham raqam bilan beriladi: three or four days -- *uch-to’rt kun* (*3-4 kun*). Bu esa ular anglatgan miqdor noaniqligi ham nisbiy ekanligidan dalolat beradi.

Songa oid so’z matematik son ma’nosida esa faqat sonlarning nomini bildiradi. Demak, predmet nomini anglatuvchi so’z bilan munosabatda namoyon bo’ladigan ma’nosi bilan son so’z turkumini tashkil etadi.

Miqdor tushunchasi juda mavhum bo’lgani sababli, uni ifodalovchi so’z ham mavhum xususiyatga ega. Son shu xususiyati bilan boshqa so’z turkumidan farq qiladi. Masalan, besh, o’n iki, yigirma uch, bir yuz o’n to’qqiz kabi sonlar alohida olinganda, faqat mavhum miqdor tushunchasinigina ifodalaydi. Sonning ma’nosi u biror narsa nomini bildirgan so’z bilan bog’langandagina anqlanadi: beshta

daftar-five notebooks, o’n ikki kishi –twelve (dozen) people, yigirma uch o’quvchitwnety-three pupils kabi.

Bir sonidan katta barcha sonlar otning ko’plik shakliga xos birdan ortiqlik, ko’plik tushunchasini aniqlab ifodalashga xizmat qiladi. Bunday sonlar bilan birikkan ot o’zbek tilida ko’plik yasovchi –lar affiksini olmaydi. Talabalar keldi— to’rt talaba keldi, kitoblar oldim – o’n ikkita kitob oldim kabi. Son har vaqt sanalishi mumkin bo’lgan predmetlarni anglatgan otlar bilan qo’llanadi, ularni miqdor jihatidan aniqlab keladi.

Ingliz tilida sonlar strukturasiga (tuzilishiga) ko’ra quyidagi turlarga bo’linadi: a) sodda (Simple numerals) sonlar, yasama sonlar (Derived numerals), qo’shma sonlar (Compound numerals) va murakkab sonlar (Composite numerals).

Sodda sonlar bir o’zakli so’zlardan (one, two, three, four, five, etc.) tashkil topadi. 1 dan 12 gacha bo’lgan sonlar, 100, 1000, 1000 000 sonlari sodda sonlar hisoblanadi, ya’ni a hundred, a thousand, a million kabi.

Sodda sonlarga affikslarning qo’shilishidan yasama sonlar yasaladi, ya’ni 13 dan 19 sonigacha bo’lgan sonlar –teen qo’shimchasini olish orqali yasaladi, o’nliklarni bildiradigan sonlar –ty qo’shimchasi yordamida yasaladi: thirteen o’n uch, fourteen o’n to’rt; twenty yigirma, thirty o’ttiz, forty qirq.

Ikki va undan ortiq sonlarning o’zaro qo’shilishidan qo’shma sonlar yasaladi, ya’ni 21 da 29 gacha bo’lgan sonlar, 31 dan 39 gacha bo’lgan sonlar va shu kabilar murakkab sonlar hisoblanadi: twenty-one yigirma bir, twenty-five yigirma-besh, thirty-two o’ttiz ikki.

Murakkab sonlar bir va bir necha o’zakli sonlarning erkin birikishidan yasalgan sintaktik birikmalardan tashkil topadi,: one thousand and twenty eight bir ming yigirma sakkiz.

Sonlar birlik, o’nlik, yuzli, minglik sistemasida qo’llanadi, ya’ni avval birdan o’ngacha sonlar (birliklar) ayrim so’zlar bilan ifoda qilinadi. Keyin har qaysi o’nlikning o’ziga xos nomi bor. Yuz, ming shu so’zlar bilan ifodalanadi. O’nliklar orasidagi miqdor o’nlik nomiga birlik sonni qo’shib tuziladi. Undan keyin minggacha yuz ichidagi sonlar qaytariladi. Sonning shu tariqa ifodalanishi

birlik, o’nlik, yuzlik, minglik sistemasini tashkil qiladi. Bu sistemaning qismlari qat’iy tartibga bo’ysinadi. Bu sistemada jami son bildiruvchi 20 ta so’z (million, milliard so’zlaridantashqari) bo’lib, ular juda katta miqdorlarni ko’rsatishga xizmat qiladi.

Ingliz tilida sonlar kontekstga bog’liq holda, ya’ni turli holatda turlicha o’qiladi. Biz quyida ularning ayrimlarini aytib o’tamiz:

0 (nol) soni -- quyidagi shakllarda o’qiladi:

Zero: fanda oid ma’lumotlarda rasmiy tarzda o’qiladi

naught / nought: Britaniya varianti hisoblanadi

aught: arxaik so’z hisoblanadi, lekin ba’zan sifr orasida o’rta raqamda kelganda aytiladi . Masalan, "thirty-aught-six", the .30-06 Springfield riflecartridge and by association guns that fire it)

oh[ou]: telefon raqamlari, bank hisob raqami, avtobus qatnovi raqamida ishlatiladi

- umumiy holda sport o’yinlarida hisobni aytishda ishlatilib, Britaniya varianti hisoblanadi: The score is two-nil. Hisob ikkiga nol.

-- null: biror narsa yoki fikrga nisbatan hechqancha, hech narsa degan ma’nolarni anglatadi;

__ love (Fransuz tilidan olingan): tennis, badminton, kabi sport o’yinlarida ishlatiladi;

-- zilch, nada (Ispan tilidan kelib chiqqan), zip --- norasmiy holda ishlatilib, hech narsa so’ziga urg’u berib aytishda ishlatiladi, bular birgalikda ham kelishi mumkin.Masalan: "You know nothing—zero, zip, nada, zilch!"Sen hech narsa bilmaysan, butunlay “nol”san!

-- nix - bu shakl ham fe’l sifatida ishlatiladi.

1 (bir) – one shaklidan tashqari quyidagi shaklda ham o’qiladi:

- “ace” [eis] ----- tennis va golf kai sport o’yinlarida (eng mohir, eng zo’r o’yinchi ma’nosida), karta o’yinida (eng yuqori achko hisolangan tuz ma’nosida) ishlatiladi. M., the ace of hearts, an ace tennis player.

- ”Solo” [seuleu] --- biror harakatni faqat bir kishi, yakka holda bajarishida ishlatiladi. His first solo flight – Uning birinchi marta yakka(yolg’iz) o’zi parvoz qilishi.

  He wanted to fly solo across the Atlantic. U Atlantika dengizi bo’ylab yolg’iz o’zi uchib o’tishni xohladi.

  She sang solo. U qo’shiqni bitta (yakka) o’zi kuyladi.

“|Unit”[junit] eng kichik son, ya’ni birlik son ma’nosida ishlatiladi. The numer 34 consists of three tens and four unit. 34 soni tarkibida uchta o’nlik va to’rtta birlik son mavjud.

3 soni quyidagi shakllarda ishlatiladi:

Trio – uchlik, uchtalik ma’nosida ishlatililadi. Kishi yoki narsadan uch kihi yoki uchta narsadan tashkil topganligini anglatadi. Qo’shiq yoki musiqa asbobi uch kishi tomonidan ijro etilsa trio so’zi yordamida aytiladi. Masalan: a piano trio, (a violin trio) –uch kishi o’lib pionino (violenchalo) chalish. A trio of number 9 buses came by. Uchta to’qqizinchi raqamli avtous o’ti ketdi.

4 soni quyidagi shakllarda ishlatiladi:

--cater

Quartet –kvartal ma’nosini beradi.

1.3 Sonlarning morfologik belgilariga ko'ra turlari

Sonlar ma'no xususiyati va morfologik belgilari jihatidan dastlab ikkiga bo'linadi:

1. Sanoq (miqdor) son (Cardinal numerals)

2.Tartib son. (Ordinal numerals)

Sanoq sonlar shaxs yoki buyumlarning miqdorini bildirib how many? nechta? so'rog'iga javob bo'ladi. Masalan one, two, three va h.k. I have got two brothers. Sanoq sonlar o'z navbatida yana jamlovchi son, chama son, donalik son, taqsim son, kasr son va boshqa turdagi sonlarni yasah uchun manba va asos bo'lib xizmat qiladi.

Sanoq va tartib sonlar o'zaro quyidagi munosabatlarga ega:

- sanoq sonlar hisob so'zlari bilan qo'llana oladi, tartib sonlar esa bunday xususiyatga ega emas:ikki gektar –two acr,o'n kilogram-ten kilogramm, besh juft-five pair of;

- sanoq sonlar juftlasha oladi, tartib sonlarda esa bunday xususiyat yo'q;

- sanoq sonlarga *beshdan bir, uchga bir* kabi birikmali qo'llanishlar xos, tartib sonlarga esa xos emas;

- sanoq sonlar ko'plik shaklini olganda taxminiy miqdor bildiradi (*uchlarda keldi*), tartib sonlar esa bunday holda otlashib ketadi: seconds- second people, *birinchilar – birinchi odamlar.*

Sanoq sonlar belgisiz, tartib sonlar belgilidir (-th). Bu belgi tartib sonlarning marker (marker) deyiladi va ular shu marker orqali o'zaro oppozitsiyaga kiradi: five-fifth ya'ni [v] tovushi [f]ga, [ai] tovushi [i] ga aylanadi.

1) Ingliz tilida yillar sanoq sonlar bilan qollaniladi. A.S.Pushkin was born in 1799. A.S.Pushkin 1799 yilda tug'ilgan.

Yillarni ifodalovchi sanoq sonlar ikkiga bo'linib, har biri alohida-alohida joylashuv tartibida sanoq son bilan o'qiladi. 1848 – eighteen fory eight, 1986 – nineteen eighty six.

2) Kitob sahifalari, boblari, kitob qismlari, auditoriyalar, uylar, tramvay raqamlari sanoq son bilan ishlatiladi. Open your books at page 23. Kitobingizning yigirma uchinchi sahifasini oching.

Read paragraph 5 (five). Bechinchi paragrafni oching.

Figure 6 (six) shows an appartatus for counting the number of alpha-particles.

3) Ingliz tilida arifmetik natijani ifodalovchi "to be" fe'li ham birlikda, ham ko'plikda ishlatilishi mumkin.

Five and four is (are) nine. Beshni to'rtga qo'shsak to'qqiz bo'ladi.

Nine minus five is (are) four. To'qqizdan beshni ayirsak to'rt qoladi.

Three times four is (are) twelve. Uchni to'rtga ko'paytirsak o'n ikki bo'ladi.

4) 1 sanoq sonidan katta bo'lgan sonlar ingliz tilida har doim ko'plikda ishlatiladi. After ten days they returned. O'n kundan so'ng ular qaytishdi.

There are thirty-one days in January. Yanvar oyi o'ttiz bir kundan iborat.

There are three classes of reactors: slow, intermediate and fast. Reaktorlarning uch xil turi bor: sekin, o'rta va tez.

5) Hundred, thousand, million sonlari oldidan two, three, four va boshqa sanoq sonlar kelganda ularga –s qo'shimchasi qo'shilmaydi: two hundred, three thousand, four million. Hundred, thousand, million sonlari yuzlab, minglab, millionlab ma'nosida kelib, noaniq miqdorni bildirganda ularga –s qo'shimchasi qo'shiladi va bu holda ular otga aylanadi hamda of predlogi bilan birga ishlatiladi:

Hundreds of students were present at the meeting.

Majlisda yuzlab talabalar qatnashishdi.

Thousands of people greeted the Russian representatives.

Rossiyalik mehmonlar bilan minglab kishilar salomlashishdi.

Million soni oldidan two, three kabi sonlar kelganda va undan keyin boshqa sonlar kelmasa, ular –s qo'shimchasini oladi va otga aylanadi. Bu holatda million otidan keying ot of predlogi bilan ishlatiladi: two millions of books ikki millionta kitob.

6. Qo'shma uch xonali sonlarning o'nliklaridan oldin (agar ular bo'lmasa birliklaridan oldin) and bog'lovchisi qo'yiladi:

375 three hundred and seventy-five, 305 three hundred and five;

2,075 two thousand and seventy-five, 2,005 two thousand and five;

1,225,375 one million two hundred and twenty five thousand three hundred and seventy five.

7. Angilya va AQShda pul summasi quyidagicha o'qiladi:

1.Ingliz pul birligi pound funt yoki pound sterling funt sterling qisqartirilgan & belgisi (lotin tilidagi libra so'zidan olingan) bilan ishlatiladi. Agar u sondan oldin qo'yilgan bo'lsa, &1 (one pound yoki one pound sterling deb o'qiladi), &25 (twenty-five pounds yoki twenty-five pounds sterling deb o'qiladi).

2. Shilling pul birligi (1/20) qisqartirilib s. harfi bilan ifodalanadi: 12s. (twelve shillings deb o'qiladi). Shilling (penslar bo'lmaganda) sondan keyin qiyshiq kasr chizig'i bilan ifodalanadi: 12/-, 18/- .

3. Penny penspul birligi (1/20 funt) qisqartirib d. harfi bilan ifodalanadi (lotincha denarus denar so'zidan olingan va u sondan keyin qo'yiladi: 1 d. (one penny deb o'qiladi; 6 d. (sixpence deb o'qiladi). Penslar ham (shillinglar bo'lmaganda) sondan oldin qiyshiq chiziq va tire bilan ifodalanadi: -/1, -/8. Penslar miqdori ko'rsatilganda pence so'zi son bilan qo'shib yoziladi: twopence, threepence, sevenpence, elevenpence.

4. Shillinglar va penslardan iborat summalar quyidagicha ifodalanadi: 2s6d yohi 2/6 (two shillins and sixpence yoki two and six deb o'qiladi).

5. Funtlar, shillinglar va penslardan iborat summalar quyidagicha o'qiladi: £ 25 12s.; £25.12.8.; £25:12:8; £ 25-12-8 (twenty five pounds twelve shillings and eightpence yoki twenty-five pounds twelve and eight deb o'qiladi).

6. Amerika pul birligi dollar qisqartirib sondan oldin $ belgisi bilan ifodalanadi: $1 (one dollar deb o'qiladi); $25 (twenty-five dollars deb o'qiladi). Ba'zan dollar

miqdorini bildiruvchi sondan keyin nuqta va ikkita nol qo'yiladi (agar sentlar bo'lmasa): $1.00; $25.00.

7. Cent pul birligi (1/100 dollar) qisqartirib c belgisi bilan ifodalanadi: 1c (one cent deb o'qiladi); 65c (sixty-five cents deb o'qiladi). Sentlar quyidagicha ham ifodalanishi mumkin: $12, $50.

8. Dollarlar va sentlardan iborat summa quyidagicha ifodalanadi: $25.01 (twenty-five dollar and one cent deb o'qiladi); $34.10 (thirty-four dollars and ten cents deb o'qiladi); $3.350.55 (three thousand three hundred and fifty dollars and fifty-five cents deb o'qiladi).

9. Angilya va AQSh da telefon chaqiriqlari uchun telefonning har bir raqami alohida o'qiladi: 1235 – one two three five. 0 raqami [ou] deb o'qiladi. Telefon nomerining birinchi ikkita yoki oxirgi ikkita raqamlari bir xil bo'lsa double qo'sh, ikkita so'zi ishlatiladi: 6634 –double six three four; 3466 – three four double six. O'rtadagi ikkita raqam bir xil bo'lsa double so'zi ishlatilmaydi; 3446 – three four four six. 1000, 2000, 3000 kabi raqamlar one thousand, two thousand, three thousand deb o'qiladi.

Cardinal numerals. Sanoq sonlar

1 one bir, bitta
2 two ikki, ikkita
3 three uch, uchta
4 four to'rt, to'rtta
5 five besh, beshta
6 six olti, oltita
7 seven yeti, yettita
8 eight sakkiz, sakkizta
9 nine to'qqiz, to'qqizta
10 ten o'n, o'nts
11 eleven o'n bir, o'n bitta
12 twelve o'n ikki, o'n ikkita
13 thirteen o'n uch, o'n uchta
14 fourteen o'n to'rt, o'n to'rtta
15 fifteeno'n besh, o'n beshta
16 sixteen o'n olti, o'n oltita
17 seventeen o'n yetti, o'n yettita
18 eighteen o'n sakkiz, o'n sakkizta
19 nineteen o'n to'qqiz, o'n to'qqista
20 twenty yigirma, yigirmata
21twenty-one yigirma bir, yigirma bitta
22 twenty-two yigirma ikki, yigirma ikkit

23 twenty-three yigirma uch, 30 thirty o’ttiz, o’ttizta yigirma uchta

40 fourty qirq,qirqta

50 fifty ellik, ellikta

60 sixty oltmish, oltmishta

70 seventy yetmish, yetmishta

80 eighty sakson, saksonta

90 ninety to’qson, to’qsonta

100 hundred yuz, yuzta

200 two hundred

300 three hundred

400 four hundred

1000 thousand ming, mingta

1001 one thousand and one

1002 one thousand and two

1250 a(one) thousand two hundred and fifty

2000 two thousand

2001 two thousand and one

2235 two thousand two hundred and thirty-five

4000 four thousand

100 000 a (one) hundred thousand

1000 000 a (one) millino

1000000000 a (one) milliard (Angilyada), a billion (AQShda)

Sanoq sonlarning hisob so’zlari bilan qo’llanlishi.

Sanoq sonlar ba’zan numirativ so’zlar bilan birga qo’llanadi. Son bilan predmet o’rtasida qo’llanadigan numrativ so’zlar predmetning xususiyatiga qarab qo’yiladi. Son bilan qo’llanuvchi predmet o’ziga xos numerativ bilan ifodalanadi. Predmetning xarakteri yoki xususiyatiga ko’ra ularning miqdorini belgilashda numerativ so’zlar katta rol o’ynaydi. Numerativ so’zlarni hisob so’zlari ham deb atash mumkin. Ular ifodalagan belgisiga qarab ikki xil bo’ladi: 1) predmetning

konkret miqdorini ifodalovchi numerativ so’zlar: metr, santimetr, gektar, gramm, tonna, sentr, pud, kilogram kabilar.

2) predmetlarni chamalab, to’dalab, donalab ko’rsatuvchi numerativ so’zlar to’da, gala, guruh, nusxa kabilardir.

Hisob so’zlari odatda ot turkumidan bo’ladi va alohida shaklni tashkil etadi. Ular o’zi birikkan son bilan birga ajralmas sintaktik birlikni tashkil etib, gapda bir sintaktik pozitsiyadan o’rin oladi. Hisob so’zlari tizimi ochiq sistemadir. Predmetning miqdorini belgilash yo’liga ko’ra numerativ so’zlar asosan quyidagi mikrosistemalardan tashkil topadi:

a) Predmetlarni yakkalab hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: single - *bosh, nafar, dona, a copy -- nusxa, tup, jon.*

b) Predmetni butun yoki to’daning qismi sifatida hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: drop, slice, sheet, piece, a loaf, a bait, a part of, a cardon of, (o’zbek tilida -- *burda, varaq, luqma, parcha, poy, siqim, tilim, tomchi, to’g’ram, chaqmoq, chimdim, shingil, qultum.*

c) Predmetlarni to’dalab, guruhlab hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: bunch - *bog’,* folk - *gala, group-guruh, dasta, to’da, to’p, shoda, quchoq, hovuch*.

d) Predmetlarni juftlab hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: *juft, (par).*

e) Predmetlarning og’irlik o’lchovini hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: *gramm, kilogramm, litr, pud, tonna, sentner, misqol, qadoq, botmon, kosa, piyola, qop, qoshiq, quti*.

f) Predmetlarning uzunlik va masofa o’lchovini hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: step - *qadam, inch-inch (2,54 sm), metre- metr, tosh, feet - chaqirim, kilometre – kilometr, acre – akr(1 akr yer 4050 metr kvadratga teng), mile – mil(1,6 km ga teng), foot(12 inchga teng). 6 feet high wall. 34-35 sm balandlikdagi devor.*

g) Yosh hisobini bildirish uchun ishlatiladigan hisob so’zlari: *years -- yashar, years old -- yoshdagi, yoshli. 3 year-old girl. Uch yoshli qizcha.*

h) Vaqt o'lchovini hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so'zlari: *centure-asr, year-yil, day-kun, day-night -- kecha-kunduz, month - oy, week--hafta, minute - daqiqa, seconds - soniya. An hour is sixty minutes.*

i) Qiymat o'lchovini hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so'zlari: *so'm, tiyin, miri, dinor, dollar, rubl, funt,sterling.*

j) Harakat miqdorini hisoblash uchun ishlatiladigan hisob so'zlari: times-*marta, karra, qatla, daf'a, sidra. Uch marta –three times, ikki karra – two times.*

Tartib sonlar. Ordinal numerals.

Tartib son predmetning aniq tartibini, ketma-ketlikdagi o'rnini bildirish, shuningdek, boshqalaridan farqini ko'rsatish uchun ishlatiladi. Tartib sonlar Which? Qaysi? Nechanchi? so'rog'iga javob bo'ladi. Masalan: first birinchi, second ikkinchi, third uchunchi va h.k. Ingliz tilida tartib sonlar har doim the aniq artikli bilan qo'llaniladi. Masalan:

He was seening a real war for the first time. U birinchi marta haqiqiy urushni ko'rayotgan edi.

The second month had scarcely passed. Ikkinchi oyni zo'r'a o'tkazdik.

He was the third to come. U uchinchi bo'lib keldi.

The third member of this party stood with his back … .

Ziyofatning uchinchi a'zosi orqasini o'girib turardi.

Ex. We live on the fourth floor. Biz to'rtinchi qavatda yashaymiz.

The sun was rising for the third time since we had put to sea when the fish started to circle.

Sanoq sonlar belgisiz, tartib sonlar belgilidir (-th). Bu belgi tartib sonlarning marker (marker) deyiladi va ular shu marker orqali o'zaro oppozitsiyaga kiradi: five-fifth ya'ni [v] tovushi [f]ga, [ai] tovushi [i] ga aylanadi.

Tartib sonlar fe'llar bilan bog'langanda miqdorni ham anglatadi: I am here for first time. Mening bu yerda brinchi marta bo'lishim.

Tartib sonlar oy kunlarning tartibini bildirganda vaqt bildiruvchi otlardan oldin keladi: second of April -- *ikkinchi aprel, twenty-third of April -- yigirma*

uchunchi aprel , eighteenth of March -- o'n sakkizinchi mart, twentieth of November -- yigirmanchi noyabr kabi.

Tartib sonlarning otlashgan va otlashmagan holatlarini farqlash lozim. *Odamlarning birinchisi, o'quvchilarning beshinchisi* birikuvlarida sonlardagi egalik qo'shimchasidan oldin tushirilgan otni qo'yib bo'lmaydi. Demak, bu son otlashmagan. *Birinchi kitobni sen olasan, ikkinchisini men* gapida *ikkinchi* tartib soni otlashgan.

1st	first	birinchi	14th	fourteenth	o'n to'rtinchi
2nd	second	ikkinchi	15th	fifteenth	o'n beshinchi
3rd	third	uchinchi	16th	sixteenth	o'n oltinchi
4th	fourth	to'rtinchi	17th	seventeenth	o'n yettinchi
5th	fifth	beshinchi	18th	eighteenth	o'n sakkizinchi
6th	sixth	oltinchi	19th	nineteenth	o'n to'qqizinchi
7th	seventh	yettinchi	20th	twentieth	yigirmanchi
8th	eighth	sakkizinchi	21st	twenty-first	yigirma birinchi
9th	ninth	to'qqizinchi	22nd	twenty-second	yigirma ikkinchi
10th	tenth	o'ninchi	23rd	twenty-third	yigirma uchunchi
11th	eleventh	o'n birinchi	30th	thirtieth	o'ttizinchi
12th	twelfth	o'n ikkinchi	31st	thirty-first	o'ttiz birinchi
13th	thirteenth	o'n uhinchi			

Tartib sonlar bilan kelgan otlar ingliz tilida doim aniq artikllar bilan ishlatiladi. Ot kelmagan o'rinlarda ham tartib sonning aniq artikli saqlanib qoladi. Ex.March is the third month of the year.

1. Birinchi uchta sondan (first, second, third) boshqa barcha tartib sonlar sanoq sonlarga -th qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi: fourth, sixth, seventh. Five va twelve sonlaridagi "ve" harfi "f"ga o'zgaradi — fifth [fifθ], twelfth [twelfθ], eight raqamiga faqat h harfi qo'shiladi — eighth [eiθ]; nine sonidagi oxirgi e harfi tushib qoladi — ninth [nainθ]; oxiri y bilan tugaydigan o'nlik raqamlardagi y harfi "ie" ga o'zgaradi: twenty — twentieth [twenti:θ]; thirty — thirtieth [θe:ti:θ]; forty — fortieth[fo:ti:θ].

2. Qo‘shma tartib sonlarning yasalishida oxirgi son tartib songa aylanadi undan oldingilari sanoq son shaklida qoladi: twenty-first yigirma birinchi, hundred and twenty- first bir yuz yigirma birinchi, two thousand three hundred and forty — eighth ikki ming uch yuz qirq sakkizinchi.

3. Kitoblarning boblari, betlari, paragraflari, qismlari, pyesalarningbo‘limlari kabilarda ko‘pincha tartib sonlar sanoq sonlarga aylanadi va ular otdan keyin qo‘yiladi. Bunda otlar artiklsiz ishlatiladi:

the first part = part one the fifth chapter = chapter five

the ninth paragraph = paragraph nine

the twenty-first page = page twenty one

birinchi qism, beshinchi bob, to‘qqizinchi paragraph, yigirma birinchi bet.

Sanoq sonlar uylarning, xonalarning, tramvaylarning nomerlari, kiyimlarning o‘lchamlarini ifodalashda ham ishlatiladi va bunda otlar artiklsiz ishlatiladi:

The lecture will take place in classroom No.15 (number fifteen deb o’qiladi).

Ma’ruza o‘n beshinchi auditoriyada bo‘ladi.

He lives in apartment 10 (apartment ten deb o‘qiladi). U o‘ninchi xonadonda yashaydi.

I usually take tram No. 5 (number five deb o‘qiladi).

Men odatda beshinchi nomerli tramvayda yuraman.

He wears size forty shoes. U qirqinchi o‘lchamli poyafzal kiyadi.

4. Xronologik sanalar sanoq sonlar bilan quyidagicha ifodalanadi:

1900 — nineteen hundred 1900-yil — ming to‘qqiz yuzinchi yil

1904 — nineteen four (rasmiy tilda: nineteen hundred and four)

1904-yil — ming to‘qqiz yuz to‘rtinchi yil

1915 — nineteen fifteen (nineteen hundred and fifteen)

1915-yil — ming to‘qqiz yuz o‘n beshinchi yil

1949 — nineteen forty-nine (nineteen hundred and forty-nine)

1949-yil — ming to‘qqiz yuz qirq beshinchi yil

Year so‘zi yillardan keyin ishlatilmaydi ammo ba’zan undan oldin — the year nineteen fifteen kabi bo‘lishi mumkin.

Sanalar tartib sonlar bilan quyidagicha ifodalanadi:

15 th May, 1948

May 15 th, 1948

May 15, 1948 } The fifteenth May, the fifteenth of May, nineteen forty-eight yoki: fifteenth, nineteen forty-eight.

KASR SONLAR (FRACTIONAL NUMERALS)

Oddiy kasrlar

(Common Fractions) O‘nlik kasrlar (Decimal Fractions)

½ a (one) half

1/3 a (one) third

2/3 two thirds

¼ a (one) quarter a (one) forth

¾ three quarters yoki three fourth

1/5 (one) fifth

2/5 two fifth

1/6 one sixth

5/6 five sixths

1/2 1 one and a half

2/3 two and a (one) third

0.1 — nought point yoki point one deb oq‘iladi

0.01 — nought point nought one yoki point nought one deb o‘qiladi

2.35 — two point three five deb o‘qiladi

32.305 — three two (yoki thirty-two) point three nought five deb o‘qiladi.

Amerikada 0 zero deb o‘qiladi.

Oddiy kasrlarda surat sanoq son bilan, maxraj esa tartib son bilan ifodalanadi:

1/3 — a (one) third, 1 /5 a (one) fifth, 1 8 an (one) eighth. Ammo ½ a (one) half deb, (one second deb emas) o‘qiladi, 1/4 — a (one) quarter (kamdan kam a fourth deb) o‘qiladi.

Surat birdan katta son bo‘lganda, maxraj -s qo‘shimchasini oladi:

2/3 — two thirds; 5/6 — five sixths.

1. Kasrdan keyin kelgan otlar birlikda bo‘ladi: 2 /3 ton (two thirds of a ton deb o‘qiladi); 3/4 kilometre (three quarters of a kilometre deb o‘qiladi);
12 ton (half a ton deb o‘qiladi).

2. Aralash kasrlarga oid otlar ko‘plikda ishlatiladi. 2 1
2 tons (two and a half tons yoki two tons and a half deb o‘qiladi); 4 1 3 tons (four and a third tons yoki four tons and a third deb o‘qiladi).

Aralash kasrlarni o‘qishda butun son birga teng bo‘lganda, ot butun son va kasrdan keyin kelsa ot ko‘plikda ishlatiladi. Ot butun son va kasr son ortasida kelsa birlikda ishlatiladi: 1/2 hours (one and a half hours yoki one (an) hour and a half); 1 1 3 pound (one and a third pounds yoki one (a) pound and a third).

3. O‘nli kasrlarda butun son bilan kasr nuqta yordamida ajratiladi. O‘nli kasrlarni o‘qishda har bir raqam alohida o‘qiladi. Butun sonni kasr son bilan ajratuvchi nuqta point deb o‘qiladi. Nol naught deb o‘qi ladi. Agar butun son nolga teng bo‘lsa ko‘pincha o‘qilmaydi: 0.25 — nought point two five yoki point two five; 14.105 — one four (yoki fourteen) point one nought five.

4. O‘nli kasrning butun soni nolga teng bo‘lsa uning orqasidan keladigan ot birlikda ishlatiladi: 0.25 ton (nought point two five of a ton). Boshqa hollarda ot ko‘plikda o‘qiladi:1.25 tons (one point two five tons); 23.76 tons (two three point seven six tons yoki twenty-three point seven six tons).

5. Foizlar quyidagicha o‘qiladi: 2% yoki 2 per cent. yoki 2 p.c. (two per5. Foizlar quyidagicha o‘qiladi: 2% yoki 2 per cent. yoki 2 p.c. (two per cent deb o‘qiladi.) Bir foizning bo‘laklari quyidagicha ifodalanadi: 38 % yoki 38 per cent., yoki 3 8 p.c. (three eiths per cent. yoki three eiths of one per cent.); 1 2 %, yoki 1 2 per cent., yoki 1/2 p.c. (a half per cent, yoki a half of one per cent.); 0,2 %, yoki 0,2 per cent., yoki 0,2 p.c. (nought point two per cent. yoki nought point two of one per cent.).

1.4 Ingliz tilida son so’z turkumining kelib chiqish tarixi.

Ingliz tili tarixi asosan uch davrga bo’linadi: Old English (OE), Middle English(ME), Mordern English (MnE). Ingliz tilida sonlar OE da quyidagi tarixiy taraqqiyotga ea. Sonlar asosan aniqlovchi, substantiv bilan keladi. OE da sonlarga asosan -es, -a, -cha, -it qo’shimchalarini qo’shish orqali yasaladi. Sonlarga –an qo’shimchasi qo’shilsa kuchli sifat hisoblanadi.

Masculine:	Neuter:	Feminine:
Nom: twezen	tu, twa	twa
Gen:	twezea, twezra	
Dat:	twem, twam	
Acc:	tu, twa	twa

ko’rinishida bo’ladi. Yana bir qancha misollar keltirishimiz mumkin. OE da ham sonlar tartib va sanoq sonlarga ajratilib o’rganilgan.

3 masculine:	neuter:	Feminine:
Nom: frie, fre, fry	frio, freo	frio, freo
Gen:	friora, freora	
Dat:	frim	
Acc:	frio, freo	frio, freo

1 – ***án***

2 – ***twá***

3 – ***þríe***

4 – ***féower***

5 – ***fif***

6 – ***six, syx, siex***

7 – ***seofon, syofn***

8 – ***eahta***

9 – ***nigon***

10 – ***tien, tyn, ten***

11— ***endlefan***

12 -- ***twelf***

13 -- ***þríotíene***

14 – ***féowertíene***

15 – ***fíftíene***

20 – ***twentig***

21 – ***twentig und an***

30 -- ***þrítig***

40 -- ***féowertig***

50 -- ***fíftig***

60 – ***siextig***

70 -- ***siofontig***

80 -- ***eahtatig***

90 -- ***nigontig***

100 -- ***hundtéontig, hund, hundred***

110 -- ***hundælleftig***

120 – ***hundtwelftig***

200 – ***tú hund***

1000 – ***þúsend***

2000 – ***tú þúsendu***

Ingliz tilida sonlar qadimdan kelib chiqishi ana shu ko'rinishda bo'lgan. Keyinchalik davr ta'sirida o'zgarib, mukammallashib borgan. Biz sanoq sonlarning kelib chiqishi bilan tanishdik. O'sha vaqtda both so'zi—bezen – bu – ba shaklida bo'lgan. Xuddi shunga o'xshash yana twezen – tu – twa shaklida bolgan. O'sha vaqtda juft sonlar quyidagicha nomlangan. Masalan: 22 – twa and ***twentig***

48 – ***eahta*** and ***féowertig*** va b.q.

Some olmoshi sum – ko'rinishida bo'lgan. Keyinchalik til juda murakkablashib, some – ko'rinishiga aylangan.

Endi biz tartib sonlarni tarixiy jihatdan ko'rib chiqamiz. Tartib sonlar – ***ta*** yoki ***-þa*** qo'shimchasiyordamida yasalgan. Bu qo'shimcha Hind-Yevropa tilidagi (***-to-***) qo'shimchasidan olingan bo'lib, ingliz tilida ular quyudagi ko'rinishda bo'lgan:

1— ***forma, fyresta***

2 – ***óþer, æfterra***

3 – ***þridda, þirda***

4 – ***féorþa***

5 – ***fífta***

6 – ***siexta, syxta***

7 – ***siofoþa***

8 – ***eahtoþa***

9 – ***nigoþa***

10 – ***téoþa***

11 – ***endlefta***

12 – ***twelfta***

13 – ***þreotéoþa***

14 – ***féowertéoþa***

15 – ***fíftéoþa***

16 – ***sixtéoþa***

17 – ***siofontéoþa***

18 -- ***eahtateoþa***

19 – ***nigonteoþa***

20 -- ***twentigoþa***

30 – ***þrittigoþa***

40 – ***féowertigoþa***

50 – ***fíftigoþa***

60 – ***siextigoþa***

70 – ***hundslofontiogoþa***

80 – ***hundeahtatiogoþa***

90 – ***hundnizontiogoþa***

100 – ***hundtéontiogoþa***

110 – ***hundselleftoigoþa***

120 – ***hundtwelftiogoþa***

Vaqt o'tishi bilan tartib sonlar shakli o'zgara borgan, ya'ni fan taraqqiyoti shakllanishi bilan bu sonlar o'zgarib ketgan. O'zbek tilida 22-inchi, 48-inchi deb atalgan sonlar sanoq sonlarga –inchi qo'shimchasini qo'shish bilan yasaladi. Shu holat ingliz tilida esa quyidagi ko'rinishda bo'lgan:

22 nd – ***twá*** and ***twentigoþa*** yoki ***óþer ac twentigum*** twentizum

48 th – ***eahta*** and ***féowertigoþa*** yoki ***eahtaþa ac feortizum***.

Biz yuqorida sanoq va tartib sonlarning eng qadimgi (dastlabki) (OE-Old English) ingliz tilida kelib chiqish tarixini ko'rib chiqdik. Quyida esa sonlarning ME o'rta ingliz tili (Middle English) da kelib chiqishi va o'zgarishini ko'rib chiqamiz.

Sonlarda ME o'rta ingliz tilida ham katta o'zgarish va rivojlanish bo'ldi. OE da 1-on bo'lgan bo'lsa, ME da 1 an bo'lgan. OE da 2- twa, ME da 2-two shakliga aylangan Bunda ME da faqat a<o ga aylandi. Yana wha-who a>o ko'rinishiga kelib, 3-three ga aylandi. Yana shunga o'xshash misollar keltirishimiz mumkin. Masalan: 4 qadimgi ingliz tilida fower, hozirgi davr ingliz tilida four deb yuritiladi. Hozirgi davr ingliz tilidagi sonlar bilan qadimgi davr ingliz tilidagi sonlar albatta juda katta farq qiladi. 5-fife-five ko'rinishida bo'lgan. Ular fonetik, morfologik jihatidan qadimgi igliz tilidagi sonlar farq qiladi. Chunki fonetik jihatdan olib qaraganda, qadimgi davr ingliz tilida boshqacha talaffuz qilingan,

hozirgi davr ingliz tilida esa boshqacha talaffuz qilinmoqda. Bunday fonetik o'zgarish davrlar o'tishi bilan sodir bo'lgan. Masalan: 7-seofon-seven deb talaffuz qilingan, 8-eahta-eight, 11- endleofan-enleven-elleven bo'lgan.

Biz sonlarni Qadimgi va hozirgi zamon ingliz tilida fonetik jihatidan ko'rib chiqdik. Endi ularni morfologik va grammatik jihatidan ko'rib chiqamiz. Biz qadimgi ingliz tilidagi sonlar bilan hozirgi zamon ingliz tilidagi sonlar o'rtasida grammatik jihatdan hech qanday farq yo'q deb o'ylashimiz mumkin. Chunki sonlar qadimdan hozirga qadar ishlatilib kelmoqda.

Faqatgina morfologik va fonetik jihatdan farq bor. Morfologik jihatidan olib qaraydigan bo'lsak, 13-Frittiene qadimgi ingliz tilida bo'lgan. Keyinchalik davr talabi bilan 13-frittiene-thirtene ko'rinishiga aylangan. Yana boshqa bir qancha misollar keltirishimiz mukin. Masalan:

14- fearertiene –fourtene

16 – sixteoja – six

18 – eahtetiene – eightetene – eightene

19 – nizontene – nizentene –ninetene

20 – twentiz – twezentiz – twenty

Mana shu sonlar qadimgi ingliz tili bilan solishtirib ko'rganimizda faqat fonetik, morfologik jihatdan farq qiladi. Biz anoq sonlarning OE dan ME da o'zgarishini, Fonetik, morfologik jihatdan farq qilishini ko'rib chiqdik. Endi biz tartib sonlarni OE dan ME ga o'zgarganligini ularda ham morfologik, fonetik, grammatik jihatdan farqlarini ko'rib chiqamiz.

1 – OE da fyrest – ME da first (birinchi)

2 – OE da ojer __ ME da second (ikkinchi)

Qadimgi ingliz tilidagi sonlar bilan hozirgi zamon ingliz tilini qiyoslasak ular o'rtasida katta farq bor. Bu farq albatta fonetik va morfologik jihatdandir. 3 -- coni OE da Fridda -- deb atalgan bo'lsa, hozirgi ingliz tilida ba'zi bir qo'shimchalar tushib qolib thirde shakliga kelgan. , Yana bir qancha misollar keltirishimiz mumkin: 4 – OE da feowerja, ME da fourth shakliga kelgan.

7 – OE da seofoja – ME da seventhe

8 – OE da eahtaja – ME da eighte

10 – OE da teoja – ME da tenthe – tenthe.

Tenthe qo'shimchasi ME ga kelib qo'shiladi. Shu qo'shimcha OE da –teoja ko'rinishida bo'lgan. 20 -- 90 ga –tithe ME da qo'shiladi. OE da esa bu –tizoja deb atalgan.

Biz OE dagi sonlarning ME ga kelib qay tarzda o'zgarib ketganligini, ularning o'zgarishini morfologik, fonetik, grammatik jihatdan ko'rib chiqdik. Endi bi ME dan MnE (Modern English) zamonaviy ingliz tiliga qanday o'zgarish bo'lganligini ko'rib chiqamiz.

Modern English (MnE)da sonlar Mega qaraganda yanada mukammalroq o'rganilib, ular hozirgi kungacha ishlatilib kelinayotgan sonlarni zamonaviy ko'rinishiga olib kelgan.

Biz avval sanoq sonlarning Middle English dan Modern English ga qanday o'zgarganligini ko'rib chiqamiz, keyinroq tartib sonlarning ME dan MnE ga qanday o'zgarganini ko'rib chiqamiz.

Sanoq sonlar: 1 – ME da on – MnE da [un>un>one]

3 – thre ME da MnE da [are:] – three

4 – four > [fo:] – four

5 – five > [faif] – five

ME dan MnE ga o'tishda faqat fonetik jihatdan o'zgargan, ularni transkripsiya orqali farqlash mumkin. MnE ga kelib sonlar mana shu sonlar ko'rinishga aylangan. Biz hozir ham sonlarning shu ko'rinishidan foydalanaiz. Biz sonlarni eng qadimgi ingliz tilida, O'rta va Hozirgi zamon ingliz tilida kelib chiqishini o'rganib chiqdik.

II BOB. Ingliz tilida sonlarning grammatik xususiyatlari

2.1 Ingliz tilida sonlarning sintaktik xususiyatlari

Bizga ma'lumki hozirgi zamon ingliz tilida son so'z turkumi boshqa so'z turkumlari kabi bir qancha sintaktik vazifalarda keladi. Son gapda asosan ega, kesim, to'ldiruvchi, aniqlovchi, hol vazifasida keladi, hamda to'ldiruvchini aniqlab keladi. Quyida asliyatdan olingan misollar orqali sonlarning gapda kelgan vazifasini o'rganib chiqamiz:

1) Ega vazifasida keladi:

1) Eighty-five is a lucky number, the old man said. (EH9)

Sakson besh – baxt keltiruvchi raqam, dedi chol.

2) It was the smallest of the **three** that shaded our house and yard.(JGAPH21)

Uy va hovlimizga soya solib turgan uchta daraxtlarning eng yoshi va kichkinasi edi.

3) … the young man opposite had long since disappeared. Now the other two got out. (Mansfield) Qarshimizdagi yigitning ketganiga ancha bo'lgandi. Endi yana ikki kishi chiqib ketdi.

4) **Three** were absent from the lecture. Ma'ruzaga uch kishi kelmagan edi.

5) 238 is the total number of protons and neutrons in uracium.

6) **A second** patted the civilian.

7) **No one** else would be coming to find him. Boshqa hech kim uni toppish uchun kelmaydi. Uni toppish uchun birorta kishi ham kelmas edi.

8) **Two** and **two** is four. Ikkiga ikkini qo'shsak to'rt bo'ladi.

9) Are you coming tonight? –asked a **third.** "Kechqurun kelasizmi?" – so'radi uchinchi kishi.

10) The **fourth** was in time. To'rtinchisi o'z vaqtida keldi.

11) **One** (rain) would come and as soon as the ground was soaked, Pappy and my father would start watching the clouds and telling flood stories. (JGAPH 37)
Bitta) yomg'ir yog'a boshlar va yer nam bo'la boshlagandan bobom va otam bulutlarni kuzatishar va suv toshqini haqida hikoyalar aytishni boshlashar edi.
12)**Thirteen** is not a lucky number. O'n uch omadli raqam emas.
13) **Twenty-five** is a good age to begin all a new yet.
Yigirma besh yosh hammasini boshidan boshlashga qulay yosh.
14) **One** turned and went out of sight under the skiff and the old man could feel the stiff shake as he jerked and pulled on the fish. (EH24)
15) … the young man opposite had long since disappeared. Now the other two got out.(Mansfield)
16) Then, advancing obliquely towards us, came a **fifth.** (Wells)
17) **Two** is enough. (JGAPH224) Ikkitasi yetarli.
18) **One** had an elephant and a giant turtle. (JGAPH220)
Bittasining fil va bahaybat toshbaqasi bore di.
19) **One** had no animals at all. (JGAPH220)
Bittasining umuman bironta ham hayvoni yo'q.

Yuqorida keltirilgan misollar orqali biz hozirgi ingliz tilida sanoq va tartib sonning ega vazifasida kelishini isbotladik. Son gapda egadan tashqari predikativ vazifasida ham kelishi mimkin. Biz quyida misollar orqali ko'rib chiqamiz:
1) Earle Fox was only fifty-four but he felt timeless and ancient.(Wilson) Erli Foks endigina ellik besh yoshga kirganiga qaramasdan o'zini ojiz va keksa his qildi.
2) Sooner or later, someone is going to tell you about that damned river, so I might as well be the first.(Wilson) Ertami-kechmi kimdir sizga bu la'nati daryo haqida aytadi, balki men buni birinchi bo'lib aytarman.
3) Two and three is **five**. Ikkiga uchni qo'shsak besh bo'ladi.
4) He was the **third** to come. U uchinchi bo'lib keldi.
5) By the time I was **seven**, she had made a believer out of me.(JGAPH26)
Meni o'ziga ishontirganida u yetti yoshda edi.
6) Sir Henry was about thirty. (H.B.A.C.D.

Janob Genri chamasi o’ttiz yoshlarda edi.

7) Five times five is **twenty five**. Besh karra besh yigirma besh.

8) He is at thirty-three. (JGAPH26) U o’ttiz uch yoshda.

9) –How much you gonna spend? – Four dollors. (JGAPH224)

Qancha pul sarflamoqchisiz? – To’rt dollor.

Demak yuqorida keltirilgan misollardan shunday xulosaga keldikki, gap strukturasida son ham predikativ (ot kesim) vazifasida kelishi mumkin.1-5-6-7-misollarda sanoq sonlar “to be” fe’li bilan kelganda insonning yoshini bildiradi, 3- va 7- misollarda natijani bildiradi. 2- va 4-9- gaplarda esa predikativ vazifasida kelgan tartib sonlar esa ish-harakatning bajarilish tartibini ifodalaydi.

Hozirgi zamon ingliz tilida son aniqlovchi vazifasida keladi:

1) I arrived in London yesterday and **two strange things** have happened already. Men Londonga kecha yetib keldi, lekin allaqachon ikkita ko’ngilsiz hodisa sodir bo’ldi.

2) **Four men** in their shirt-sleeves stood grouped together on the garden path. Yengli ko’ylak kiygan to’rt kishi bog’ yo’lagida to’planib turgan edi. What man did stand on the garden path?

3) Two thousand tons of sugar were loaded on the ship yesterday. Kecha ikki ming tonna shakar kemaga joylandi.--- What tons of sugar were load on the ship yesterday?

4)The **second** lesson begins at eleven o’clock.Ikkinchi dars soat o’n birda boshlanadi. —What lesson does begin at eleven o’clock?

5)In his final eximination he won **six** distinctions… (Aldington)

6)The **second** generation of Forsytes felt that he (Bosinney) was not greatly to their credit. (Galworthy) – What generation of Forsytes felt that he (Bosinney) was not greatly to their credit?

7)I have read only the **first** chapter of this book. Men bu kitobning faqat **birinchi** bobini o’qidim —What chapter of this book have you read?

8) There are three classes of reactors.Uch xil reaktorlar mavjud.

9) 50-caliber machine gun mounted on their vehicle. 50 kaliber rusumli mashina miltig'I yuk mashinasiga ortildi.(They are soldiers)

10) In addition to their own individual weapons, there was a **7.62 mm machine gun** monted on the parapet.

11) **The third member** of this party stood with his back against the sandbag wall of the bunker, ... Partiyaning uchinchi a'zosi bunkerning qum xaltadan qilingan devoriga orqasi bilan turar edi.

12) With the handbag bunker **two more members** of the duty squad provided backup for the soldiers who were in continuous contack with the Palestinians.

13) We drank **two bottles** of wine.(H.E.F.47) Biz ikki shisha vino ichdik.

14) You turn to the numeral two. Siz bundan ikkini hosil qiling.

15) No, this is my first dance … .(Mansfield)

Yo'q, bu mening birinchi raqsim.

16) Almost immediately the band started and her second partner seemed to spring from the ceiling. Deyarli to'satdan tomosha boshlandi va uning ikkinchi hamrohi shiftdan kakrab tushgandek bo'ldi.

17) His father's farm was about four miles away. Otasining firmasi taxminan to'rt millar uzoqlikda edi.

18) But that night it was raining two hundred miles away in St.Luis, ant tha game had been canceled. (J.G.A.P.H. 36)

19) They were not about to argue in front of me and ten new Mexicans. (J.G.A.P.H.23)Ular men va o'nta yangi Meksikanlar oldida tortishmoqchi emas edilar.

20) Five minutes later the stout gentlemen heaved himself up.

Besh daqiqalardan so'ng govdali kishi qaddini rostladi.

21) The picking was so crucial that we would've taken in a chain gang if the couldn't have averaged three hundred pounds of cotton a day. (J.G.A.P.H. 22)

Terim talabi shunchalik qattiq ediki, agar biz kuniga o'rtacha uch yuz funt paxta termasak qo'yishmas edi.

22) Every four or five years they (rivers and creeks) left their banks and washed away the crops. (JGAPH 36)

Har to’rt-besh yilda bir daryo va anhorlar qirg’og’idan toshar va hosillarni yuvib ketar edi.

23) Pappy began stomping around the kitchen making the first pot of coffee. (GAPH39)

24) The distance from our farm to town was fewer than eight miles, but at thirty-seven miles an hour, the trip took twenty minutes. (J.G.A.P.H. 27)

Ferma bilan shahargacha masofa sakkiz mildan kamroq, lekin soatiga o’ttiz yetti mil tezlikda yurilsa yigirma daqiqada yetib boradi.

25) All ten Mexicans piled into the back of the truck with me and my father.

Barcha Meksikaliklar men va dadam bilan yuk mashina orqasiga chiqishdi.

Demak biz yuqoridagi misollarimiz orqali ham sanoq sonning, ham tartib sonning aniqlovhi vazifasida kelishini isbotladik.

Hozirgi zamon ingliz tilida son hol vazifasida ham keladi. Bizga ma’lumki, bir necha hol turlari mavjud va biz son so’z turkumining hol vazifasida kelishini asliyatdan olingan quyidagi misollar yordamida ko’rib chiqamiz:

Son gapda payt holi bo’lib keladi:

1) By the time I was seven she had made a believer out of me.

Yetti yohimga qadar u mening ihonchimni qozongan edi.

2. “That was three month ago”, said Dr.Mortimer. (ACD45)

Bu uch oy oldin sodir bo’lgan edi.

3. In the year 1645 Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall. (ACD12)

1645 yilda janob Hyugo Baskervillar uyining xo’jayini edi.

4) One day, when the farmer was working in the fields, … . (JGPH23)

Bir kuni fermerlar dalada ishlashyotgan edi, …. .

5) My story begins in Baker Street, one morning **in 1889**,when a man knocked on the door. Hikoyam 1889 yil tonglaridan birida Beyker ko’chasida noma’lum bir kishining eshigimni taqillatgan kunidan boshlanadi.

6) **After three days** of peace and hard work, it was time for more conflict.(JGPH26)

Uch kunlik tinch va qattiq mehnatdan so'ng nizoli kunlar boshlandi.

7) Pappy claimed his life had been saved **in the First War** by a young French girl named Isabel, and to honor the memory, he named our Jersey cow after her. (J.G.A.P.H.23)

Buvamning aytishicha birinchi jahon urushida uning hayotini bir yosh Fransuz qizi qutqarib qolgan, va uning xotirasiga sigirimizni uning nomi bilan atagan.

8) **After thirty years** of beak-breaking labor, they had managed to purchase from Mr.Vogel the house and the three arcs around it. (J.G.A.P.H. 25) O'ttiz yil o'tgach ular Janob Vogeldan uning uyi va atrofidagi uch ark yerni sotib olishni muvaffaq bo'ldi.

9) **For two days afterward**, I'd sat on the steps and dreamed of hitting 'em over the barn. (JGAPH23) Ikki kunlar o'tgach men ostonada o'tirdim va omborxona haqida o'yladim

10) I want the whole matter settled in **3 weeks-time**. (M.A.B.35)

Men bu hodisani uch hafta ichida hal bo'lishini xohlayman.

11) At one time Julia had dreamed of making this trip … .(M.A.B.74)

Bir vaqtning o'zida Julya sayohat qilish haqida ham xayol surar edi.

12) **At sixteen** she'd left Stratford and came up to London as kitchen-maid.

O'n ikki yoshida u Stretforddan cho'nab ketdi va Londonga borib oshxona xizmatchisi bo'lib ishladi.

Gapda ba'zan o'rin holi vaifasida ham keladi. Masalan:

1) Sherlock Holmes lives at 221 Baker Street, … .(ACD4)

Sherlok Holmes 221-Beyker Strit yashaydi.

2) Sir Hugo rode to the farm was about four miles away.Janob Hyugo taxminan to'rt mil uzoqlikda joylashgan fermaga mashinada yo'l oldi.

3) Standing between the two adults was a small child. (M.A.B.136)

Ikkita kata yoshli kishilar o'rtasida bitta kichkina bola bor edi.

4) There had always rivalry between the two caves(MSH3)

Bu ikki g’or o’rtasida har doim raqobat bo’lgan.

5) A narrow path ran in between the two houses. (JGAPH26)

Ikki hovli o’rtasidan tor yo’l o’tgan.

6) Standing a little over three metres high, it had assumed an air of permanence.(TAS24)

Uch metrlarcha balandga ko’tarilganda go’yo doyimo shundaydek his qildi.

7) The Mexicans followed Pappy off to the barn, which was 352 feet from the back porch steps. (J.G.A.P.H. 22)

8) There had been rumor that Ned Shackleford three miles south had made his live with the chickens. (J.G.A.P.H. 23)

9) They rode in a trailer, sixty-two of them. (J.G.A.P.H.23)

I walked barefoot along a dirt path between two fields, looking for him. (JGAPH26)

Men ikki dala o’rtasidan o’tgan chang yo’lda yalangoyq holda uni uzlab ketdim.

Son so’z turkumi gapda ba’zan daraja-miqdor holi:

1) 1. The engine weight over a ton. (HEG 340) Motor og’irligi bir tonna.

2. We were something over a hundred. (Muxin p 200) Biz yuzdan ziyod edik.

3)She had been to Memphis three times before she married to my father.(JGAPH)

U dadamga turmushga chiqquniga qadar uch marta Memfisda bo’lgan.

4) "I have been away only forty-eight hours, … . Men faqat qirq sakkiz soat uzoqda bo’lganman.

5) But that night it was raining two hundred miles away in St.Luis.(JGAPH 36)

O’sha tunda ikki yuz mil olisda yomg’ir yog’ayotgan edi.

6) I’d spent most of the **two weeks** in the barn, alone with my mother.(JGAPH23)

Son gapda to’ldiruvchi vazifasida ham keladi. Misollarda ko’rib chiqamiz:

1) They rode in a trailer, sixty-two of them. (JGAPH.23)

2)Pappy began stomping around the kitchen making the first pot of coffee. (JGAPH26)

Bobom birinchi choynak kofeni tayyorlash uchun oshxonada u yoq-bu yoqqa yura boshladi.

3) Then I leaned over to check the speedometer thirty-seven. (JGAPH27)

Spidometrning o’ttiz yettida turganini tekshirish uchun egildim.

4) My Pappy’s goal was to own **fourty acr land** free and clear.

5) How many books did you take from the library? I took **three**.

Kutubxonadan necha kitob oldingiz? Uchta oldim.

6) We need baits. I know where to get four baits too.

Bizga xo’rak (yegulik) kerak. Men tor’tta xo’rakni qayerdan topishni bilaman.

2.2 Sonning sintaktik-semantik tahlili

Mazkur bobda biz sonning sintaktik-semantik belgilarini o’rganamiz.

Son so’z turkumining sintaktik-semantik tahlili gapda transformatsiya orqali aniqlanadi. Transformatsiya – asosan savol qo’yish yo’li bilan,predlogni predlog bilan almashtirish yo’li bilan, biror so’zni tushurib qoldirish orqali transformatsiya qilinadi. Transformatsiya qilinganda lingvistik eksperimentdan foydalaniladi va buning yordamida o’rganilayotgan elementlarning sintaktik-semantik mazmuni aniqlanadi.

Bu nazariya asoschisi professor A.M. Muxin bo’lib, uning izdoshlari Sh.Safarov, R.Qiyomov, S.Egamberdiyevlar bu sohada muvaffaqqiyatli va samarali izlanishlar olib bordilar. Predlogli birikmalar G.P, S Egamberdiyev “under +s”, Glazacheva “at” predlogli birikmalar bo’yicha komponent va sintaksem tahlil nazariyasida muvaffaqqiyatli ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishgan. Bu ishda biz S.Egamberdiyev, A.M Muxin va boshqa bir qancha mualliflarning ilmiy tadqiqot ishlaridan ijodiy foydalandik.

Tilshunoslikda morfologiyaning birligi esa morfema, fonetikaning birligi fonema bo’lgani kabi komponent va sintaksem nazariyadan kelib chiqqan holda sintaksisning birligi sintaksemadir.

Sintaksema – bu eng kichik ma’noli bo’linmaydigan birlik bo’lib, u o’zida ma’lum bir til birligining sintaktik – semantikasini mujassamlashtiradi. Tilda asosan uch xil sintaksema bor.

1. **Substansial sintaksema** – bu sintaksema o'zida predmetik xususiyatini aks ettiradi.

2. **Prosessual sintaksema** – bu o'zida ish – harakatni aks ettiradi.

3. **Klalifikativ sintaksema** – o'zida belgini aks ettiradi. Mazkur bitiruv ishning ob'ekti bo'lgan "over" predlogi birikmalarning asosini substansial (ot) sintaksema tashkil etadi. Demak, biz o'rganayotgan "over" predlogli birikmalarining barchasini umumiy substansial (ot) belgi ostida birlashadi va bir – biridan lokotiv, temporal, pauzali, ob'ekt kabi belgilar bilan farq qiladi.

Mazkur ishga asos bo'lgan tushuncha va termenlar asosan professor A.M.Muxin[15] tomonidan ishlab chiqilgan bo'lib, uning izdoshlari tomonidan muvaffaqqiyatli tarzda qo'llanib kelinib, yetarlicha izlanishlar olib borishmoqda.

A.M Muxin ijodining o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u tilshunoslik termenlarini ishlatishda barcha tillarni bilishi uchun, ularning lotin tilidagi nomlarini saqlab qolganlar (lokativ,subordinotiv, predikativ, kauzal, allativ, temporal kabi).

Tilshunos olim A.M.Muxin nazariyasiga binoan son so'z turkumini badiiy asarlardan olingan misollarimiz asosida sintaktik-semantikasini o'rganamiz. Son so'z turkumida u yoki bu sintaksemaning mavjud ekanligini aniqlash uchun quyidagi lingvistik eksperiment metodlaridan foydalanamiz.

1) Tushirib qoldirish transformatsiyasi

2) Almashtirish semantikasi transformatsiyasi

3) So'roq gap transformatsiyasi

4) Verballashtirish transformatsiyasi

Son so'z turkumiga kiruvchi so'zlar o'zida substansial, temporal lokativ, kabi sintaktik-semantik belgilarni o'zida mujassamlashtiradi. Quyida biz sonning substansial sintaktik-semantikasini uning artikl bilan, ot bilan birikib kelishida

[15] A.M.Muxin "Подляжи и предлоги в кн категория подежа в структуре и система языка (материали научной конфенции) 1971

ko’rishimiz mumkin. Quyidagi misollarda son so’z turkumi artikl bilan birikib keladi:

1) Of course, the two were quite unable to do anything.

2) The first and fourth stood beside him in the water.

3) The fourth was in time.

4) The other two got out.

5) It was the smallest of the three that shaded our house and yard.

Yuqorida keltirilgan misollarda sonning substansial sintaksemasini uning artikl bilan birikishida ko’rgan bo’lsak, so’roq gap transformatsiyasi orqali sonli birikmalardagi substansial sintaksemani yana bir bor isbotlash mumkin.

1. … the two were quite unable to do anything.

→Who was quite unable to do anything?

2. The first and fourth stood beside him in the water.

→ Who stood beside him in the water?

→ That stood beside him in the water.

3. The fourth was in time.

→Who was in time?

→That was in time.

4. The other two got out.

→ Who got out?

5) It was the smallest of the three that shaded our house and yard.

→What was the smallest? →It was the smallest of that

6) She gave me five or six books. →What did he give me? → She gave that.

7) Pappy began stomping around the kitchen making the first pot of coffee

→Making what did Pappy begin stomping around the kitchen? → Pappy began stomping around the kitchen makin that.

8) Then I leaned over to check the speedometer thirty-seven.

→ What to check did I lean?

→ Then I leaned over to check that.

9) Highway 135 became main street for the short stretch it took to negotiate Black Oak.

→ What street became main street for the short stretch it took to negotiate Black Oak?

Biz sonning substansial belgisini artikl bilan birikishida va who? yoki what? so'roq so'zlari yordamida gapni so'roq gapga aylantirish lingvistik eksperiment metodi orqali transformatsiya qilish bilan isbotladik.

Son so'z turkumi predlogli birikmalar tarkibida kelib, lokativ (o'rin-joy) sintaksemani ifodalashini o'zida musassamlashtiradi. Sonli birikmalarning lokativ sintaksemani ifodalashini gapni so'roq gapga aylantirish eksperiment metodi va sonli birikmani there o'rin holi bilan almashtirish orqali isbotlash mumkin.

1) Standing between the two adults was a small child.

→ Where was a small child? → A small child was there.

2) We turned onto Highway 135,…

→ Where did we turn onto?

→ We turned there.

3) A narrow path ran in between the two houses.

→ Where did a narrow path run?

→ A narrow path ran in there.

4) I walked barefoot along a dirt path between two fields, looking for him.

→ Where did you walk barefoot along a dirt path between two fields, looking for him?

→ I walked barefoot along a dirt path there.

5) Sherlock Holmes lives at 221 Baker Street, ….

→ Where does Sherlock Holmes live? --- Sherlock Holmes lives there.

6)Standing between the two adults was a small child. --- Where was a small child?

→ A small child was there.

8) A narrow path ran in between the two houses.

→ Where was a narrow path?

→ A narrow path was there.

9) Standing a little over three metres high, it had assumed an air of permanence.

→ Where standing had he assumed an air of permanence?

→ Standing a little over there, it had assumed an air of permanence.

10) The Mexicans followed Pappy off to the barn, which was 352 feet from the back porch steps.

11) There had been rumor that Ned Shackleford three miles south.

→ Where had been there rumor that Ned Shackleford?

→ There had been rumor that Ned Shackleford there.

12) I walked barefoot along a dirt path between two fields, looking for him.

→ Where did I walk barefoot along a dirt parth?

→ I walked barefoot along a dirt path there.

Sonning lokativ sintaksemani ifodalashini sonli birikmalarni where? so'roq so'zi va there o'rin ravishi yordamida o'rin almashtirish lingvistik eksperiment metodi orqali transformatsiya qilish bilan isbotladik.

Sonli birikmalar gapda temporal sintaksemani ham ifodalaydi. Buni isbotlash uchun esa sonli birikmalarni so'roq gapga aylantirish va "then" payt ravishi bilan almashtirish orqali isbotlash mumkin.

1) In the year 1645 Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall.

→ When was Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall?

→ Then Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall.

2) By the time I was seven she had made a believer out of me.

→ When was Sir Hugo Baskerville the owner of Baskerville hall?

→ Then Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall.

3) After thirty years of beak-breaking labor, they had managed to purchase from Mr.Vogel the house and the three arcs around it.

→ When did they have managed to purchase from Mr.Vogel the house and the three arcs around it?

→ Then they had managed to purchase from Mr.Vogel the house and the three arcs around it.

4) "That was three month ago", said Dr.Mortimer.

→ When was it? --- That was then.

4). In the year 1645 Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall.

→When was Sir Hugo Baskerville the owner of Baskerville hall?

→ Sir Hugo Baskerville was the owner of Baskerville hall.

5) My story begins in Baker Street, one morning in 1889, when a man knocked on the door.

→When does your story begin?

→My story begins then.

6) “That was three month ago”, said Dr.Mortimer. —When was it? --- that was then.

7) Five minutes later the stout gentlemen heaved himself up.--- When the stout gentlemen did heavy himself up? --- Then the stout gentlemen heaved himself up.

8) Every four or five years they (rivers and creeks) left their banks and washed away the crops.--- When did they leave their bank and washed away the crops? --- Then they (rivers and creeks) left their banks and washed away the crops.

9) It had been snowing when he left us in February, three days after his nine-tenth birthday. --- When it had been snowing? --- It was snowing then.

10) The Pirats scored two in the fourth, … ---- When did the Pirats score two?

11) Then they scored three in the fifth and Pappy got so mad he went to bed. --- When did they score three? --- They scored three then.

12) In the seventh inning, the heat broke just enough to convince us we could get some sleep.--- When did the heat break just enough to convince us we could get some sleep? --- The heat broke just enough to convince us we could get some sleep then.

Sonli birikmalarning temporal sintaktik-semantik belgisini when? so’roq so’zi va then payt ravishi yordamida o’rin almashtirish lingvistik eksperiment metodi orqali transformatsiya qilish bilan isbotladik.

Kvantativ (miqdor) sintaksema.

Kvantativ, ya’ni miqdor sintaksemasi biror narsaning miqdorini bildiradi va “how much?” “how many?” “how long” kabi so’roq so’zlari yordamida savol qo’yilib aniqlanadi.

1. The engine weight over a ton. (H.E.G 340)

Motor og’irligi bir tonna.(ACD45)

2. We were something over a hundred. (Muxin p 200)

3) She had been to Memphis three times before she married to my father. (J.G.A.P.H.) U dadamga turmushga chiqquniga qadar uch marta Memfisda bo’lgan.

4) "I have been away only forty-eight hours. Men faqat qirq sakkiz soat uzoqda bo’lganman.

5) But that night it was raining two hundred miles away in St.Luis.(JGAPH36) O’sha tunda ikki yuz mil olisda yomg’ir yog’ayotgan edi.

6) The river is over fifty miles long. (H.O.D p 45)

7) He packed **during** two hours.

8) The distance from our farm to town was fewer than eight miles, but at thirty-seven miles an hour, the trip took twenty minutes.

9) One bait was down forty fathoms. (EH22)

Xo’raklardan biri qirq dengiz sarjinicha chuqurlikda edi.

10) The second was at seventy-five and the third and fourth were down in the blue water at one hundred and one hundred and twenty and twenty-five fathoms. (EH14)

Ikkinchisi yetmish besh sarjin pastga tushdi, uchinchi va to’rtichilari esa yuz va yuz yigirma besh sarjin chuqurlikka cho’mdi.

Endi yuqorida keltirilgan gaplardan sonlili birikmalarni transformatsiya qilamiz.

1) The engine weight over a ton.

⟶ How much does the engine weight?

2. We were something over a hundred.

→ How many were you?

3. She had been to Memphis three times before she married to my father.

→ How many times had she been to Memphis before she married your father?

4) "I have been away only forty-eight hours.

How long have you been away?

5) But that night it was raining two hundred miles away in St.Luis.(JGAPH 36)

How far was it raining that night?

6) The river is over fifty miles long.

→ How far is the river?

7) He packed **during** two hours.

→ How long did he pack?

8) The distance from our farm to town was fewer than eight miles.

→How far was the distance from our farm to town?

9) One bait was down forty fathoms.

→ Hom much fathoms was one bait down?

10) The second was at seventy-five and the third and fourth were down in the blue water at one hundred and one hundred and twenty and twenty-five fathoms.

Ikkinchisi yetmish besh sarjin pastga tushdi, uchinchi va to'rtichilari esa yuz va yuz yigirma besh sarjin chuqurlikka cho'mdi.

→ Hom much fathoms was second, third, fourth down down?

Sonli birikmalarning kvantativ sintaktik-semantik belgisini How much?, How many?, How long?, How far? so'roq so'zlari yordamida transformatsiya qilish bilan isbotladik. Yuqoridagi gaplarni transformatsiya qilish natijasi sonli birikmalarning kvantativ sintaksemani ifodalashini isbotladi.

2.3 Ingliz va o'zbek tillarida bir sonining alohida xususiyatlari

Ingliz tilida bo'lgani kabi o'zbek tilida ham son turkumlarga bo'lib o'rganiladi. Sodda sonlar, sostavli sonlar, juft sonlar. Ingliz tilida sanoq sonlar va tartib sonlarga bo'linadi. O'zbek tilida sonning sintaktik xususiyatiga e'tibor qaratsak, sonlar gapda aniqlovchi bo'lib keladi, lekin aniqlovchi olmaydi. Masalan, uchta odam kelmadi – odam kelmadi holida qo'llab bo'lmaydi. O'zbek tilida sonlar aniqlovchi, ega, kesim, to'ldiruvchi vazifasida keladi. Ingliz tilida esa sonlar ega, aniqlovchi, to'ldiruvchi, predikativ, hol, postpozitiv aniqlovchi, to'ldiruvchini aniqlab keladi. O'zbek tilidagi sonlarning gapda aniqlovchi bo'lishini quyidagi misolda ko'rib chiqamiz. Masalan: 1) Bir chetda gulzor oralab – ikkita chiroyli qiz gul terib yuribdi. Ingliz tilida sonlarning gapda aniqlovchi bo'lib kelishini kuzatamiz. 1) The two men stuck their heads in their newspaper. Ikkita kishi mukkasidan ketib gazeta o'qidi.

2) Five minutes later the stout gentlemen heaved himself up. Besh daqiqalardan so'ng gavdali kishi qaddini rostladi.

Biz ingliz tillaridagi son so'z turkumini sintaktik xususiyatlarini ko'rib chiqdik va o'zbek tiliga o'xshash ekanligiga guvoh bo'ldik. Lekin o'zbek tilidagi son so'z turkumining morfologik xususiyatlari ingliz tilidagi son so'z turkumlarining morfologik xususiyatlaridan biroz farq qiladi. Quyidagi misolni tahlil qilamiz:

1) At one o'clock he thought of eating and went to a restraurant in Madson square.--- When did he think of eating, and who did go to a restraurant in Madson square

Biz sonli birikmalarni morfologik jihatidan ko'rib chiqdik. Endi oldimizga qo'ygan maqsadimiz diplom ishining yangiligi bo'lsan sonlarni va bir sonini

o’zbek va ingliz tilidagi bir so’zini, sonini, yangi – yangi qirralarini, kelib chiqish tarixini ingliz va o’zbek tillarida qiyoslab o’rganib chiqamiz.

Biz avvalo bir so’zining kelib chiqish tarixini ingliz va o’zbek tillarida o’rganamiz. Bir so’zi ayrim xususiyatlari bilan, o’zining ko’p ma’noligi bilan boshqa sonlardan farq qiladi. Bir – soni o’z ma’nosida, ya’ni sanoq son sifatida qo’llanilishidan tashqari, yana bir qancha funksiyalarni bajaradi. Bir so’zida miqdor ma’nosining kuchsizlashgani uning asosiy ma’nosidan tashqari, boshqa ma’nolarni ifodalashida ham ko’rnadi. Bu ma’nolar esa faqat kontekstda aniqlanadi: Magazinning bir derazasi choyxona tomonga, bir derazasi maktab qurilishi tomonga ochilardi. (A.Muxtor).Bir qancha ma’nolarda kelishining eng asosiylari quyidagilar:

1) Bir – sonining sanoq son sifatida qo’llanishiga misollar keltiramiz:Bir kishining qo’lidan bu ish kelmas.

2) Bir – so’zi predmetni aniqlab, “noaniq”lik ma’nosini bildiradi: Vodiylarni yayov kezganda, Bir ajib his bor edi menda.(H.O.)

3) Fe’lga bog’llanib uning ma’nosini kuchaytiradi: bir urdi, biram ko’rgim keldi. Omadimiz kelgan ekanmi, yo qurt tutishni sog’inib qolgan ekanmizmi – bir bo’lib berdi, qani endi terib tamom qilolsak?(A.Q.)

4) Bir -- so’zi takrorlanib kelganda takroriy shaklda fe’lga bog’lanib, harakatning belgisini uning qay tarzda bajarilganligini bildiradi: O’ktam kabinetda o’tirganlarga bir-bir qarab chiqdi. (O.) Umid mamnun holda zinapoyalardan bitta-bitta bosib pastga tushdi. (Mirm.)

5) Chegaralov imtixondan yaxshi o’tdik, bir Ahmadning mazasi bo’lmadi.(O.)

6) Takrorlanib, ayiruv bog’lovchisi vazifasini bajaradi, harakat, voqea-hodisalarning galma-gal bo’lganligini bildiradi: Voy tavba, bir undoq deysiz, bir bundoq deysiz. (O.Y.)

Qadimgi ingliz tilida bir soni a, an, one bilan beriladi, bir deb tarjima qilinadi. An, a – noaniq artikl bo’lib til tarixidan kelib chiqib turdosh otlar oldida ishlatiladi va bir deb tarjima qilinadi. Masalan:A student has come. Bitta student keldi.

Ingliz tilida a, an, one – bir deb tarjima qilinadi. Sonli birikmalar va sonlardan yasalgan so'zlar: first, once time, one more, once week, one day kabilar bir vaqtda, bir marta, birinchidan deb yuritiladi. O'zbek tilida ham bir so'zi ko'p ma'nolarda qo'llaniladi. Masalan: Bir ko'rgan tanish, ikki ko'rgan bilish.

Demak bir soni ko'p ma'nolilik xususiyatiga ega ekan. Bir – soni asl ma'nosidan tashqari qandaydir, kimdir, nimadir kabi ma'nolarni ham bildiradi. Bunday hollarda predmet yoki belgini umuman yoki taxminan ko'rsatib, aniq mohiyati, soni aniqlanmaydi. Bir – sanoq son quyidagi ma'nolarni ham bildiradi: ayrim, ba'zi bir, o'xshash, bir xil, aynan o'zi, marta, faqat kabilardir. Yuqoridagi ma'nolarining ishlatilishida kontekstning ham roli bor. Bir – sonining qayd qilingan asosiy o'rinni o'z ma'nosi bir tashkil etadi, undan so'ng noaniqlik ma'nosi turadi.

Ingliz va o'zbek tilidagi bir-one gapda har xil ma'noda keladi. 1) O'zbek tilida predmetning sonini ifodalaydi. Bir tup daraxt, bir dona olma.

2) yakka – yagano degan – ma'noni ifodalaydi. He was single in the family.

Pushkin juda og'ir bir zamonda yashadi, u zulmat zamonda bir mash'al bo'lib yondi.

3) faqat – degan ma'noni anglatadi. She was gone one alone. U faqat bir o'zi yolg'iz ketdu.

4) bir xil degan ma'noni anglatadi.Hamma savollarga bergan javobi bir (xil ma'nosida). Hamma adabiyotdan bir baho olishdi.(bir xil ma'nosida)

5) Noma'lumlikni ifodalaydi. Bir odam keldi.(notanish kishi)

6) Bir soni takrorlanganda biror bir hodisa harakatning tavsiliy bayonini anglatadi. Farog'atxon frontda ko'rganlarini bir-bir aytib berdi.

7) Bir soni ba'zi so'z turkumlari bilan yoki ayrim so'z va birikmalari sostavida kelishi mumkin. Bu vaqtda u so'z ma'nosini kuchaytiradi. Har bir g'o'za so'ngi kunlargacha mehr bilan parvarish qilingani ko'rinib turibdi.

Ingliz tilida ham bir – one son so'z turkumi boshqa so'z turkumlarining o'rnida qo'llanilishi mumkin. Masalan:

1) He took a cup of tea.

2) He took a cup of one.

1) She was twenty six.

2) She is under twenty six.

For example: The second voyage he made was the most adventurous one. In 1920 he went to explore the sources of the nile; two years later he made a second voyage to Africa. May I ask you a second cup of tea? The second cup of tea, I prefer to drink without sugar. Couldn't you read it a third time? I hope you will read it more fluently the third time? I hope you will read it more fluently the third time.

Sanoq sonlar ichida bir – so'zi gapda xilma-xil ma'noni ifodalab, turli vazifada keladi. Shu xususiyatiga ko'ra bir so'zi boshqa sanoq sonlardan ancha farqlanib turadi. 1) Predmetning aniq miqdorini ifodalaydi:

We should speak about one more problem. Yana bir masalani gaplashib olishimiz kerak.

A Russian family lives here. Bu yerda bir rus oilasi yashaydi.

2) Noaniq miqdorini ko'rsatuvchi format bo'lib keladi:

I heard a fairy – talls in my childhood.

Yoshlik chog'imda men bir hikoya eshitgan edim.

A broad shouldered Uzbek fellow began speaking.

Keng yag'rinli bir o'zbek yigiti so'zlay boshladi.

Bir – so'zi sifatlovchi aniqlovchi va aniqlanmish orasida kelib, birikmaga noaniqlik ottenkasini qo'shadi: 1) A young woman angrily put on her clothers. Yosh bir juvon jahl bilan kiyindi. 2) Safarov has met her with an information. Safarov uni xunuk bir xabar bilan qarshi oldi.

Ba'zan bir so'zi bu xildagi birikmalar oldida kelib ham yuqoridagicha ma'noni anglatadi. 1) There was a charm on his face. Uning yuzida chiroyli bir kulgu bor edi.

Noaniqlik ma'nosini yanada bo'rttirib, kuchaytirib ko'rsatish uchun sifat+bir+ot tipidagi birikma oldida gumon olmoshlari ham keladi. He told something with a disturbed voice. U qandaydir bir bezovta ovozda nimadir dedi.

My mother was sitting in a upset position. Onam allaqanday g'amgin bir vaziyatda o'tirardi. About an hour ago. Bir soatlarcha ilgari.

4) Harakatning belgisini bildiradi:

A car shook and went on further. Mashina bir silkinib, oldinga yurib ketdi.

5) Bir – so'zi ko'pincha kesim vazifasidada kelganda predmetlarning bir xil ekanligini bir turdaligini bildiradi.

The standard of our life is the same. Hammamizning ko'rgan kunimiz bir.

Their opinion is one.Ularning tili bir. (Ularning fikri bir)

6) Mazmundan anglashilgan gaplar tarkibida kesim oldida kelib, biror voqea hodisaning bajarilishini taxminlanganini mo'ljal qilinganligini bildiradi. I wish, I would go to a concert… . Bir konsertga tushsam.

7) Ba'zan uyushgan sifatlovchi, aniqlovchilar oldida kelib, ma'noni kuchaytirish uchun ishlatiladi.

A nice, a wonderful wind flew. Bir chiroyli, bir yoqimli shamol esdi.

O'zbek tilida bir so'zi har doim ishlatilmaydi. Ba'zan noma'lumlikni ifodalab keladi. Masalan, bir odam keldi.

Bunda bir noma'lum kishi o'rnida qo'llanilyapti. Ingliz tilida esa bir so'zi noaniq artikllar a, an bilan ifodalanadi. Chunki a, an til tarixiga eski (qadimgi) ingliz tili tarixiga nazar solsak a, an artikli bir deb yuritilgan. Keyinchalik bular noaniq artikl sifatida ishlatila boshlandi.

Sanoq sonlar orasida bir so'zi turli ma'no va vazialarda qo'llanilishi bilan xarakterlanadi. Bir so'zi o'zak holida asosan quyidagi ma'nolarni iodalaydi.

1) Bir so'zi o'lchov va miqdor ma'nosida sanoq son vazifasida qo'llaniladi. Bir metr chit, a kilo sugar-bir kilo shaker, an acr land -- bir akr yer.

Sharofathan has brought a plate of packed fodd with cloth.

Sharofatxon o'rog lik bir kosa osh keltirdi

2) Bir so'zining ma'nosi yakka, yolg'iz so'zlari orqali ham ifodalanadi.

If they joined our thought our single baby would have been two.

Agar ular izning fikrimizga qo'shilsa yolg'iz bolamiz ikkita bo'lardi.

3) Bir so'zi bir bor, bir marta ma'nosini bildiradi.

Let’s go to the down and a come back again.qani yuring muyulishga yana bir borib qaytamiz.

Fotima a stared at him and talked smiling. Fotima uning yuziga bir tikilib oldida kulimsirab gapirdi.

4) Bir so’zi predmetning aniq emasligi, noaniqligi kabi ma’nolarni bildiradi. Bir kishi, bir kuni, bir narsa kabiardir.

5) Bir soni va u bilan bog’langan so’z hech kim, hech qanday olmoshlari ma’nosida qo’llanadi. Shu kunlarda guruh a’zolari ichida normasini bajarmayotgan bir kishi ham qolmagan edi.

6) Bir so’zi ta’kid a’nosini anglatadi. Bunday vaqtda bir so’zi oldidan ta’kidni kuchaytiruvchi shunday olmoshi keladi.

Nigora ham shunday bir narsani orzu qilib yurar ekan.

Nigora dreamed about a thing either.

7) Bir so’zi oldida qandaydir olmoshi kelsa gapda predmetning noma’lumligi, noaniqligi ma’nosi kuchayadi.

Soatiga yana qarab stolining tortmasini ochdi va qandaydir bir qog’ozni olib qo’ydi. Looking at his watch, he opened the table and took a sheet o paper.

Ular qanaydir bir tashvishni o’ylashdi. They thought of a something trouble in.

8) Bir so’zi sifat bilan ot o’rtasida qo’llanganda shu sifatni ta’kidlash uchun xizmat qiladi.

Men yolg’iz emasman dedi poyezdda ketayotgan gavdali bir kishi.

9) Bir so’zi ravishdosh oldidan kelganda harakat yoki holat ma’nosini kuchaytirish uchun xizmat qiladi. O’ktamjon bir yo’taldida xonasiga kirdi. Uktam a coughed and came in to his office.

Turli affikslar qo’shilganda bir so’zi quyidagi ma’no va funksiyalarda qo’llanadi.

1) bir so’ziga donalik son affiksi –ta qo’shilganda -r, -ta ga aylanadi va yolg’iz degan ma’noni ifodalaydi. Qaranglar daraxtlarda bitta ham yaproq qolmabdi. Look, there is not a leaf in the trees.

Takrorlangan bitta so’zining birinchi komponenti –yu yuklamasi bilan kelganda ham yakka-yu yagona, yolg’iz degan ma’noni anglatadi. He has forgotten hiz leaft a single daughter. U yolg’iz qolgan bittayu bitta qizini ham unutdi.

1) Ish-harakatning bajarilishini bir boshdan tafsiliy degan ma’noni bildiradi.

Avval men onamga hamma gaplarni bitta-bitta tushuntirib keyin u kishidan maslahat olishim kerak. First of all I should explain all the words to my mother a word by word and then I must take advice from my mother.

2) Bir – so’zi donalik son afiksi –ta va chiqish kelishik qo’shimchasi –dan affiksini olganda predmetning teng bo’linganligining taqsim ma’nosini bildiradi. U kishi yaxshi qizlar ekansiz deb bittadan konfet berib yo’lda davom etdi.

A man gave a sweet to every of us addressing that were charming girls and he went on his way.

3) Bir so’ziga tartib son affiksi –inchi qo’shilganda predmetning tartibini bildiradi. The person in the first group won in the competetion.

Birinchi guruhdagilar musobaqada g’olib chiqdilar. Dastlabki, ilg’or degan ma’noni anglatadi. Birinchi so’zi bir marta kabi so’zlar bilan qo’llanganda eng oldin, avval degan ma’nini ifodalaydi. I remembered the day when we first get aquinted. Sen bilan birinchi bor tanishgan kunlarim yodimdadir.

4) Birinchi so’zi chiqish kelishik qo’shimchasini olganda gapda kirish so’z funksiyasini bagaradi va ifodalanayotgan fikrining tartibini anglatadi. First when the point of work clear he was troubled.

Demak bir soni ko’p ma’nolilik xususiyatiga ega ekan. Bir – soni asl ma’nosidan tashqari qandaydir, kimdir, nimadir kabi ma’nolarni ham bildiradi. Bunday hollarda predmet yoki belgini umuman yoki taxminan ko’rsatib, aniq mohiyati, soni aniqlanmaydi.

XULOSA

Mazkur bitiruv malakaviy ishimizning I Bobida biz so'z turkumlari va olmoshlar haqida umumiy ma'lumot berib o'tdik. So'z turkumlari umumiy tilshunoslik nazariyasida eng ko'p munozaralarga sabab bo'lgan mavzudir. So'z turkumlari ham morfologik, ham sintaktik xususiyatlarga ega. So'z turkumlarini tasnif qilish uch turdagi prinsipga asoslanadi:

1) ma'no

2) shakl

3) funksiya[16]

So'z turkumlari uch prinsipga, ya'ni o'z ma'nosiga, shakliga (kategoriyalariga), funksiyasiga ko'ra mustaqil so'z turkumlari va yordamchi so'z turkumlariga bo'linadi.

Mustaqil so'zlarning aniq leksik ma'nosi bo'lib, ular gapda mustaqil funksiyani bajaradilar. Demak, ular gapda gapning bosh bo'laklari bo'lib kelishi mumkin. Mustaqil so'zlarga fe'l, ot, sifat, son, olmosh va ravish so'z turkumlariga kiruvchi so'zlar kiradi.

Yordamchi so'zlar mustaqil so'zlardan semantik jihatdan farq qiladi. Yordamchi so'zlar gapda biror bir funksiyani bajarmaydi.Lekin ular gapda so'zning ma'nosini aniqlaydi.

Ko'pchilik olimlar so'z turkumlarini morfologiyaning bir bo'lagi deb qarashadi, lekin shunga qaramay so'z turkumlarini sintaksisga bog'lab o'rganmaslik xato bo'ladi. Bu muammoga turli olimlar turlicha fikr bildirganlar.

Akademik A.A.Shaxmatovning fikricha, so'z turkumlari sintaksisda o'rganilishi kerak[17].Tilshunos olim B.Ilyish so'z turkumlari nazariyasini ba'zi

[16] B.Ilyish "The structure of Modern English". Leningrad, 1971. 27-bet.
[17] A.A.Шахматов "Синтаксис русского языка" M., 1941.

sintaktik jihatlarini ham o'z ichiga olgan holda morfologiyaning asosiy qismi deb qaraydi[18].Tilshunos olim E.M.Gordon so'z turkumlariga quyidagicha to'xtalib o'tadi[19]: "Har bir tildagi mavjud so'zlar ma'lum so'z turkumlariga mansub bo'lib, har bir so'z turkumi o'z xususiyatiga ega .

Bundan tashqari birinchi bobda biz sonlar, ularning leksik ma'no va tuzilishlariga ko'ra turlarini o'rganib chiqdik. Sonlar tuzilishi jihatidan ikki xil bo'ladi: sodda son va qo'shma son.

1. Sodda son bir o'zakdan iborat bo'ladi. O'zbek tilida sodda sonlar quyidagilar: bir, ikki, uch, to'rt, besh, olti, yeti, sakkiz, to'qqiz, o'n, yigirma, o'ttiz, qirq, ellik, oltmish, yetmish, sakson, to'qson, yuz, ming, million, milliard. Eski o'zbek tilida son, miqdor bildiruvchi tuman (o'n ming), lak (yuz ming) so'zlari ham ishlatilgan.

2. Qo'shma son bir miqdor tushunchasini anglatuvchi ikki va undan ortiq sonlardan iborat bo'ladi: o'n ikki, o'n to'rt, o'ttiz olti, bir yuz yigirma beshinchi kabi. Qo'shma sonlarda avval katta sonning miqdori bilan, undan keyin yana kichikroq son o'z miqdori bian keladi: uch ming ikki yuz to'qson besh (3295), bir ming to'qqiz yuz yetmish besh (1975) kabi.

Sonlar ma'no xususiyati va grammatik belgilari jihatidan dastlab ikkiga bo'linadi:

1. Sanoq (miqdor) son (Cardinal numerals)

2.Tartib son. (Ordinal numerals)

Biz ikkinchi bobda biz ingliz tilida son so'z turkumining kelib chiqish tarixini, gapdagi o'rni vazifalarini, sintaktik va morfologik tahlilini, o'zbek va ingliz tillarida son so'z turkumining qiyosiy tahlilini o'rganib chiqdik.

O'zbek tilidagi sonlarning sintaktik xususiyatlaridan biri – ular odatda otlar bilan qo'llanib, ularning aniqlovchisi bo'lib keladi.

2) Sonlar hech qachon o'ziga belgi ifodalovchi so'zlarni tobe qilib kelmaydi, aniqlovchi olmaydi. 3)Sonlar ot oldida aniqlovchi vazifasida kelganda ko'pincha

[18] B.Ilyish "The structure of Modern English". Leningrad, 1971

[19] E.M.Gordon, I.P.Krylova "A Grammar of Present – Day English" M., 1974

keyingi hokim bo'lakka nisbatan ot bilan birikmali bo'lak hosil qilgan holatda munosabatga kirishadi. O'zbek tilida sonlar aniqlovchi, ega, kesim, to'ldiruvchi vazifasida keladi.

Mazkur bitiruv malakaviy ishining ikkinchi bobida sonlarning sintaktik vazifalarini va sintaktik-semantik belgilarini misollar orqali ko'rib chiqdik. Ingliz tilida sonlar – ega, aniqlovchi, to'ldiruvchi, predikativ, hol vazifasida keladi va aniqlovchi vazifasida kelib, to'ldiruvchini aniqlab keladi. Son gap strukturasida substansial, lokativ, temporal va kvantativ sintaktik-semantik belgilarni bildiradi. Biz sonning substansial belgisini artikl bilan birikishida va who? yoki what? so'roq so'zlari yordamida gapni so'roq gapga aylantirish lingvistik eksperiment metodi orqali transformatsiya qilish bilan isbotladik. Sonning lokativ sintaksemani ifodalashini sonli birikmalarni where? so'roq so'zi va there o'rin ravishi yordamida o'rin almashtirish lingvistik eksperiment metodi orqali transformatsiya qilish bilan isbotladik. Sonli birikmalarning temporal sintaktik-semantik belgisini when? so'roq so'zi va then payt ravishi yordamida o'rin almashtirish lingvistik eksperiment metodi orqali transformatsiya qilish bilan isbotladik. Sonli birikmalarning kvantativ sintaktik-semantik belgisini how much? How many? How far? How long? so'roq so'zlari yordamida transformatsiya qilish bilan isbotladik.

Bir so'zi ayrim xususiyatlari bilan, o'zining ko'p ma'noligi bilan boshqa sonlardan farq qiladi. Bir – soni o'z ma'nosida, ya'ni sanoq son sifatida qo'llanilishidan tashqari, yana bir qancha funksiyalarni bajaradi. Bir so'zida miqdor ma'nosining kuchsizlashgani uning asosiy ma'nosidan tashqari, boshqa ma'nolarni ifodalashida ham ko'rnadi. Bu ma'nolar esa faqat kontekstda aniqlanadi Demak bir soni ko'p ma'nolilik xususiyatiga ega ekan. Bir – soni asl ma'nosidan tashqari qandaydir, kimdir, nimadir kabi ma'nolarni ham bildiradi. Bunday hollarda predmet yoki belgini umuman yoki taxminan ko'rsatib, aniq mohiyati, soni aniqlanmaydi. Bir – sanoq son quyidagi ma'nolarni ham bildiradi: ayrim, ba'zi bir, o'xshash, bir xil, aynan o'zi, marta, faqat kabilardir. Yuqoridagi ma'nolarining ishlatilishida kontekstning ham roli bor. Bir – sonining qayd

qilingan asosiy o’rinni o’z ma’nosi bir tashkil etadi, undan so’ng noaniqlik ma’nosi turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO’YXATI:

Ilmiy adabiyotlar:

1. I.A.Karimov:“Yuksak ma’naviyat yengilmas kuch” Toshkent:- Ma’naviyat.2008

2. I.A.Karimov “O’zbekiston mustaqillikka erishish ostonasida”. T.-O’zbekiston. 2013

3. “Xalq so’zi” gazetasi 2017 yil 21 aprel soni.

1. Бабалова Л.Л. “Об употреблениисоюзов и, а, но в сложном предложнии”. М.1980.

2..Бархударов Л.С, Штеллинг Д.А. “Грамматика английского языка” М., 1973, 265-ст.”

3.Бархударов Л.С. “Структура простого предложения английского языка” М.,1966

4..Bo’ronov J.B “Ingliz va o’zbek tillari qiyosiy grammatikasi”

5.Gaffarov M., va b., “Ingliz tili grammatikasi”, T.:-O’qituvchi, 2012

6.Gordon E.M., Krylova I.P. “A Grammar of present - day English” M., 1974

7. Ilysh B.A “The structure of Modern English ” M., 1959

8. Каушанская Б.Л., Ковнер Л.П. “Грамматика английского языка” Л., 1973

9.Качалова К.Н, Е.Е.Израилович “ Практическая грамматика английского языка” М., 1996.

10. Мухин А.М.,“Синтаксемний анализ и проблемы уровней языка” М., 1980

11. Плотников Б.А “Морфология английского языка” М., 1980.

12. Потебня А.А.”Из записок по русской грамматике” М., 1958

13. Рейман Е.А. “Английские предлоги”L., 1981

14. Смирницский А.И. ”Синтаксис английского языка “. 90-bet.

15. Tursunov U., va b. Hozirgi o’zbek adabiy tili” T.,”O’zbekiston”. 1992

16. Ширяев Е.П. “Дифференциация сочинетельных и подчинительных союзов на синтаксической основа”, М. 1980

17. Уфитцева А.А. “Типи словесних знаков ” М., 1974

Badiiy adabiyotlar:

1. Arthur Conan Doyle “Hound of Bascervillas”. New York 2004

2. Ernest Hemingway “The Old man and the Sea”. Toshkent: -- Ilm-ziyo-zakovat, 2016

3. John Grisham “A Painted House”, New York:-A Dell Book, 2002

4. They are Soldiers. New York, 2005

Lug’atlar:

1. Axmanova O.S “ Rusko – angliyskiy slovar ” M.,1987

2. “Camridge” prpgramme Electronic version, Cam., 2003

3. Oxford Russioan Dictionary. M., 2004

4. Oxford Advanced learner’s Dictionary. Oxford University Press, 1999.

5. English-Uzbek Dictionary T.:”Yangi asr avlodi”, 2015

Ilova 1.

→ Eksperiment o’tkazish mumkin bo’lgan holat.

Internet saytlari

www.ziyonet.uz

www.nur.uz

They are Soldiers. New York, 2005

2. While one Israeli soldier took the ID card being offered by Palestinian and compared the photo on it to the face, a second patted the civilian down and reffled through any bags or packages they might be carrying.

6. Like their comrades in the bunker on the bridge the driver and a junior NCO stood ready with their American built M-113 armored personnel carrier throughout the entire tour of duty watching ever a second trio soldiers as they checked IDs and searched packages of the Palastinians approaching the bridge from that soldiers direction.

To provide covering five for them the two soldiers manning the APS relied upon the H-2 Heavy Barrels.

10. In addition to laying down suppressive fire using a weapon capable of spewing out slugs measuring half an inch in width at a rate of up to 450 per minute, the cre of the M-113 also had to be ready to rush forward onto the narrow bridge itself if the situation really get out of hand and it proved necessary to retrieve their comrades..

12. This first option entails a reconnaissance in force using forces on hand within the area of opuation. (ACTS 25)

Hound of Bascervillas.Arthur Conan Doyle New York 2004

4. There is only one big house was Sir Charles Baskerville.

John Grisham "A Painted House", New York:-A Dell Book, 2002

(J.G.A.P.H.)

7) There had always rivelry between the two caves.--- Where was rivelry? --- Rivelry was there.

1. He parked under another pin oak that as only seventy years old, according to my grandmather. (J.G.A.P.H. 21)
U buvimning aytishlari bo'yicha yetmish yoshdagi keksa dub daraxti tagida to'xtadi
They were paid for every hundred pounds of cotton they picked. (J.G.A.P.H.)
Tergan paxtalarining har bir yuz funti uchun haq to'lashar edi.
The previous year, according to him, it was $ 1.50 per hundred. Joriyyilda esa uning fikricha har bir yuz kilo uchun 1.50 funt uchun haq to'lashdi. (J.G.A.P.H.)
His truck was a 1939 ford, and with the exception of our old John Deere tractor, it was our solemeans of transportation. (J.G.A.P.H.)
Pappy drove thirty-seven miles per hour. (J.G.A.P.H.)
Bobom mashinani soatiga o'ttiz yetti mil tezlikda boshqardi.
His theory was that every automobile had a speed at which it ran most efficiently, and through some vague by defined method he had determined that his old truck should go thirty-seven. (J.G.A.P.H.) Uning nazariyasiga ko'ra har bir avtomobil yaxshi harakatlanishi uchun o'ziga xos tezlikka ega bo'ladi,amalda qo'llagan ma'lum bir uslub, metodlari orqali shuni aniq belgilab oldiki, uning eski mashinasi soatiga o'ttiz yetti mil tezlikda yurishi kerak.

The distance from our farm to town was fewer than eight miles, but at thirty-seven miles an hour, the trip took twenty minutes. (J.G.A.P.H. 27)
Firmamizdan shaharga qadar masofa sakkiz mildan kamroq edi, lekin soatiga o'ttiz yetti mil tezlikda yurganda yigirma daqiqa ketar edi.
Always twenty minutes, even with little traffic. (J.G.A.P.H. 27)
Har doim u yurgan yigirma daqiqada yo'lda qatnov kam bo'lardi.
The house was not large – three bedrooms, a kitchen, a living room. (J.G.A.P.H. 39)

Uy katta emas edi—uchta yotoqxona, oshxona va dam olish xonasi.
At first my father had not been sympathetic. (J.G.A.P.H. 39)
Dastlab otam ko'ngilchan bo'lmagan.

Ernest Hemingway "The Old man and the Sea". Toshkent: -- Ilm-ziyo-zakovat, 2016

He was an old man who fished alone in a sciff in the Gulf Stream and he had gone eighty-four days now without taking a fish. (E.H.T.O.M.A.T.S.7)
U Golfstrimda yolg'iz baliq ovlovchi qariya bo'lib, dengizga chiqayotganiga mana sakson to'rt kun bo'lsada hali bironta baliq tutgani yo'q.
In the first forty days a boy had been with him. (E.H.T.O.M.A.T.S.7)
Bola u bilan dastlab qirq kun birga bo'ldi.
But remember how you went eighty-seven days without fish and then we cought big ones every day for three weeks. (E.H.T.O.M.A.T.S.7)
Esingdami, bir vaqtlar sakson yetti kun dengizdan baliqsiz quruq qaytganmiz, keyin ketma-ket uch hafta kuniga bittadan katta-katta baliq tutganmiz.
How old was I when you first took me in a boat? Meni birinchi marta qayiqqa olib chiqqaningizda men necha yoshda edim? (E.H.T.O.M.A.T.S.7)
May I get the sardines? I know where I can get four baits too.
(E.H.T.O.M.A.T.S.9) Sizga Sardin tutib keltiraymi? Bundan tashqari qayerdan to'rt dona xo'rak topib kelishini ham bilaman.
Let me get four fresh ones. (EHTOMATS9) Sizga to'rtta yangisini tutib kelaman
Eighty-five is a lucky number, the old man said. (EHTOMATS9) Sakson besh – baxt keltiruvchi raqam, dedi chol.
How would you like to see me bring one in that dressed out over a thousand pounds? (E.H.T.O.M.A.T.S.10) Qalay, ertaga ming qadoqli baliq tutishimga ko'zing yetadimi?
Do you think we should buy a terminal of the lottery with an eighty-five? (E.H.T.O.M.A.T.S.11)

Sakson besh raqamli lotereya biletini sotibolsakchi, nima deysan?
Tomorrow is the eighty-fifth day. Ertaga sakson beshinchi kun.
It couldn't happen twice. (E.H.T.O.M.A.T.S.12) Bir narsa hech qachon iki marta sodir bo'lmaydi.
One sheet. (E.H.T.O.M.A.T.S.12) Bir dona.
That's two dollars and a half. Ikki dollar ellik sentligidan.
That's easy. I can always borrow two dollars and a half. (E.H.T.O.M.A.T.S.14) Bundan osoni yo'q. Men ikki dollar ellik sentni xohlagan vaqtimda qarz olishim mumkin.
He sent two beers. (E.H.T.O.M.A.T.S.14) I ikkita pivo ham berdi.
I let you carry things when you were five years old. (E.H.T.O.M.A.T.S.14)
Men senga narsalarni tashib kelishga besh yoshingdan ruxsat berganman.
One bait was down forty fathoms. (E.H.T.O.M.A.T.S.22)
Xo'raklardan biri qirq dengiz sarjinicha chuqurlikda edi.
The second was at seventy-five and the third and fourth were down in the blue water at one hundred and one hundred and twenty and twenty-five fathoms. (E.H.T.O.M.A.T.S.14)
Ikkinchisi yetmish besh sarjin pastga tushdi, uchinchi va to'rtichilari esa yuz va yuz yigirma besh sarjin chuqurlikka cho'mdi.
The boy had given him two fresh small tunas, or albacors, which hung on the two deepest lines like plummets. (E.H.T.O.M.A.T.S.22)
Chola bola berib yuborgan ikkita yangi tutilgan yirtqich baliq – tunetsni eng uzun chilvirlarga xo'rak qildi
The sun was two hours higher now. (E.H.T.O.M.A.T.S.23)
Quyosh ko'tarilgandan beri ikki soat atrofida vaqt o'tdi.
There were only three boats in sight now. (E.H.T.O.M.A.T.S.23)
Uzoqda hozir faqat uchtagina qayiq ko'zga tashlanardi.
During the night twoporpoises came around the boat and he could hear them rolling and blowing. (E.H.T.O.M.A.T.S.35) Tunda qayiq yoniga ikki dengiz cho'chqasi suzib keldi.

He cannot know that it is only one man against him, nor that it is an old man. (E.H.T.O.M.A.T.S.35) U muxolifi yolg'iz bir kishi, u ham bo'lsa, qariya ekanini qayerdan bilsin.

He had seen the second fin now coming up behind the first. (E.H.T.O.M.A.T.S. 80)

U baliqning birinchi qanotchasi ortidan ikkinchining ham ko'rina boshlaganini ko'rdi.

The old man still had two drinks of water in the bottle and he used half of one after he had eaten the shrimps. (E.H.T.O.M.A.T.S.74)

Ikkita butulka suv ichar va har birining yarmida mayda qisqichbaqa yer edi.

"He took about forty pound", the old man said aloud. (E.H.T.O.M.A.T.S.77)

"U qirq fut chiqadi", dedi qariya baland ovozda.

You sail lighter for the loss of fourty pounds.Sen qirq futni yo'qotishing uchun yengil suzasan.

I can lash my knife to the butt of one of the oars. (E.H.T.O.M.A.T.S.77)

.